

BAYMURAT QUTLI'MURATOV
GU'LSARA QUTLI'MURATOVA

ANA TILI

GRAMMATIKA, ORFOGRAFIYA HA'M TIL WO'SIRIW

BIRINSHI KLASS USHI'N SABAQLI'Q

Qaraqalpaqstan Respublikasi' Xali'q bilimlendiriw
ministrligi tasti'yi'qlag'an

Qayta islangen won besinshi basi'li'wi'

TOSHKENT – «O'ZBEKISTON» – 2013

UOK 630064 (076)

KBK 81. 02

Q-92

Pikir bildiriwshiler:

- T. Kenjebaeva** — Wo'zPill QQ filiali'ni'n' ag'a ilimiy xi'zmetkeri;
G. Yechanova — No'kis rayonli'q №4 worta mekteptin' 1-da'rejeli
baslawi'sh klass mug'allimi.

Sabaqli'q Qaraqalpaqstan Respublikasi' Xali'q bilimlendiriw
ministriginin' 2002-jil'g'i' tan'lawi'nda jen'impaz dep tani'lg'an.

Q-92

Baymurat Qutli'muratov, Gu'lsara Qutli'muratova

Ana tili. Grammatika, orfografiya ha'm til wo'siriw. 1-klass
ushi'n sabaqli'q. Qayta islengen won besinshi basi'li'wi', —
No'kis, «Bilim», 2013. — 112 b.

UOK 630064 (076)

KBK 81. 02

**«Respublika arnawli' kitap fondi' yesabi'nan mektep
kitapxanasi' ushi'n basi'p shi'g'ari'ldi'. Biypul».**

ISBN 978-9943-327-03-0

© «Bilim» baspasi', 2013

© «O'zbekiston» NMIU, 2013

§ 1. Ga'p, so'z.

1-shi'ni'g'i'w. Dawi'slap woqi'n'.

Qi's boldi'. **Ku'n** suwi'tti'. Bizler **muz-da** woynadi'q. Woqi'wshi'lar mektep-ke keldi. **Klasi'mi'z** taza.

1. Ha'r bir ga'p kim ha'm ne haqqi'nda ayti'lg'an?
2. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?
3. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

2-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Tan' atti'. Quyash shi'qti'. Ku'n ji'lli'. **Balalar mektepke ketti. Adamlar ju-mi'sqa ketti.**

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Qara ha'rip penen jazi'lg'an ga'pler kimler tuwrali' ayti'lg'an?
3. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdegi ha'r bir so'zdi dawi'slap woqi'n'.

Men jazi'w jazdi'm. U'kem tapsi'rma wori'nladi'. Sara kitap woqi'di'. Apam awqat pisirdi. Ha'mmemiz birge awqatlandi'q.

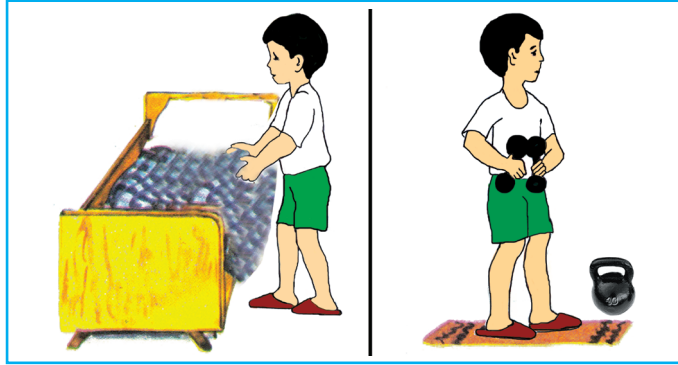
1. Gu'rrin'de neshe ga'p bar?
2. **Kitap, awqat** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.
3. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?

Ga'p tamamlang'an woydi' bildiredi. Ga'p bir so'zden de, bir neshe so'zlerden de quraladi'. **Gu'z. Ku'n su-wi'tti'. Qatti' samal yesti.**

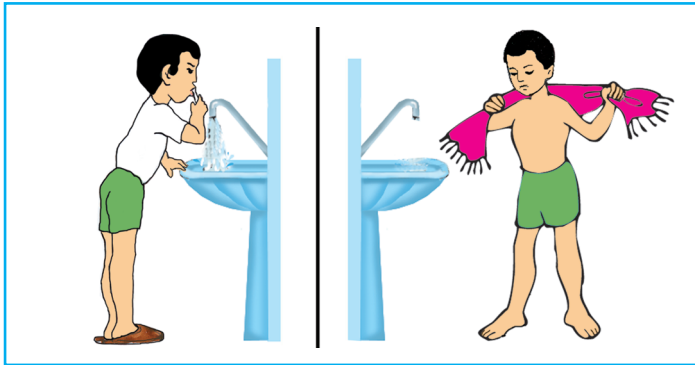
4-shi'ni'g'i'w. 5-bettegi su'wretlerge qarap, wolardi'n' atlari'n ayti'n'.

1. Su'wretlerdin' atlari'n ta'rtibi menen ko'shirip jazi'n'.
2. Joqarg'i' qatardag'i' su'wretlerde kimnin' ne islep ati'rg'ani'n so'ylep berin'.
3. To'mengi qatardag'i' su'wrette nerlerdi ko'rip tursi'z.

I. Bul kim?

Wol ne islep ati'r?

II. Bul ne?

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirin'.

1. Samal ... 2. Shan' ... 3. Bizler u'yge ... 4. Ha'mmemiz

Kerekli so'zler: ko'terildi, yesti, ju-wi'ndi'q, kirdik.

1. Ga'plerdin' aqi'ri'na noqat qoyi'n'.
2. Ga'plerdin' birinshi so'zi qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?
3. Ha'r bir ga'p neshe so'zden qural-g'an?

|| Ga'ptin' aqi'ri'na **noqat** qoyi'ladi'.
Ga'ptin' birinshi so'zi **bas ha'ripten**
|| baslani'p jazi'ladi'.

6-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi woqi'n'.

... qag'i'ldi'. ... klasqa kirdik. ... bas-landi'.

Kerekli so'zler: Bizler, sabaq, qon'i'-raw.

1. Ga'plerdi noqatlar worni'na qoyi'lg'an so'zler menen birge ko'shirip jazi'n'.
2. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar yekenin ayti'p berin'.

7-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'n'.

Klasi'mi'z jaqti'li'. Ishi ken'. Tereze aldi'na gu'ller qoyi'lg'an. Klasta parta, shkaf, stol, stullar bar. Mektepte asxana bar, woni'n' ishi taza.

1. Gu'rrin'nin' mazmuni'n so'ylep berin'.
2. Ga'plerdin' birinshi so'zi qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?
3. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?

8-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Polat woqi'wg'a ketti. Tazagu'l apasi'na ja'rdemlesti. Mekteptin' do'geregine terrekler yegilgen.

1. Ga'plerdegı so'zler bo'lek jazi'lg'an ba, qosi'li'p jazi'lg'an ba?

2. Ha'r bir ga'p kim, ne haqqi'nda ayti'lg'an?
3. Ga'plerdin' da'slepki so'zi qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?

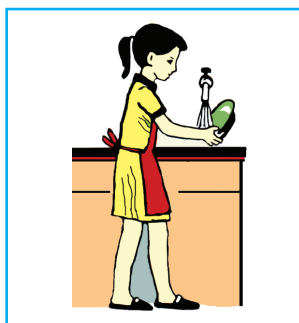
9-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Asan birinshi klasta woqi'ydi'. Men de birinshi klasta woqi'yman. Yekewimiz birge sabaq tayarlaymi'z.

1. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?
2. Ga'ptegi so'zler qalay jazi'lg'an?
3. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

|| Ga'ptegi ha'r bir so'z bo'lek jazi'ladi'. ||
|| Gu'lsara xat jazdi'. Asan kitap woqi'di'. ||

10-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerge qarap, kimnin' ne islep ati'rg'ani'n sorawlar boyi'nsha ayti'p berin'.

1. Bala ne qi'li'p ati'r?
2. Qi'zlar ne islep ati'r?

§ 2. Ses ha'm ha'rip.

1-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n woqi'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

Qozi'

I'laq

Qozi' ha'm i'laq so'zlerinde neshe ha'rip, neshe ses bar?

Tay. Qapu. Aynek. Dālis.
Morū. Tūtīn. Qoy. Tas.

Joqari'dag'i' so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

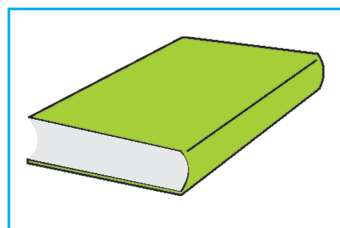
Seslerdi aytami'z, yesitemiz. Seslerdi jazi'wda ha'ripler menen belgileymiz.

2-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi woqi'n'.

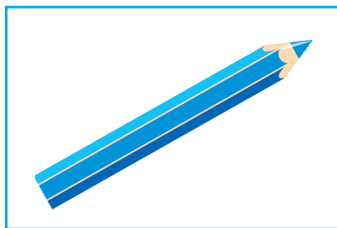
Tis. Til. Murin. Kōz. Bet.
Qol. Qulag.

1. Ko'shirip jazi'n'.
2. Bul jazi'lg'an ha'r bir so'zde neshe ses bar?

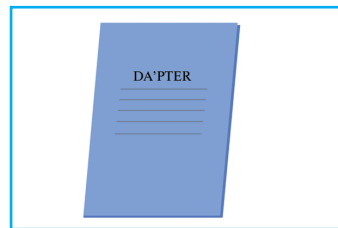
3-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' to'menindagi so'zlerdi woqi'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

Kitap

Qa'lem

Da'pter

1. **Kitap** degen so'zde neshe ha'rip bar? Bul so'zde qanday ha'ripler bar?
2. **Qa'lem** degen so'zde neshe ha'rip bar? Bul so'zde qanday ha'ripler bar?

3. **Da'pter** degen so'zde neshe ha'rip bar? Bul so'zde qanday ha'ripler bar?

|| Ha'riplerdi jazami'z ha'm woqi'ymi'z. ||

4-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

Ag'a — apa, ata — ana, ku'n — tu'n, ko'z — so'z, paxta — taxta, qala — dala.

1. Ha'r bir so'zde neshe ha'rip bar?
2. Bul so'zlerdin' ma'nisin wo'zgertip turg'an ha'riplerdi ayti'p berin'.

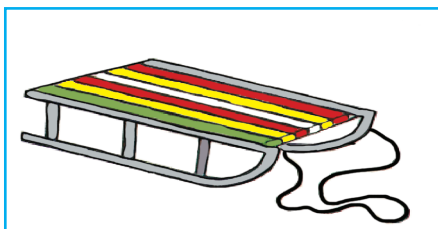
|| So'zdin' bir ha'ribi wo'zgerse, ||
|| ma'nisi wo'zgeredi: **mal, tal.** ||

5-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi woqi'n'.

Tam — tal, bas — bes, stol — stul, woyna — woyla, qar — shar, paxta — parta.

1. So'zlerdin' ma'nisin bir-birinen wo'zgertip turg'an ha'riplerdi ayti'p berin' ha'm asti'n si'zi'n'.
2. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n ay-ti'n', wonnan son' tiyisli ha'riplerdi qoyi'p jazi'n'.

...ana

...ana

7-shi'ni'g'i'w. To'mendegi 1-2-3 sanlari'ni'n' worni'na **a**, **wo**, **ye** ha'riplerinin' tiyislisin qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

1 < g'a
na
pa

2 < shaq
taq
raq

3 < tik
lek
tek

8-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi ko'shiringende so'zdin' basi'ndag'i' **t** ha'ribinin' worni'na **s** ha'ribin, **m** ha'ribinin' worni'na **j** ha'ribin almasti'ri'p jazi'n'.

Tana (s...), taspa (s...), taban (s...),
mol (j...), mal (j...), murt (j...)

9-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazin'. So'zlerdi bir-birine sali'sti'ri'p woqi'n'. Keyingi so'zlerge qanday ha'ripler qosi'lg'ani'n ayti'n'.

Bur — bura, qur — qura, qal — qala, wor — wora, til — tile, wot — wota.

1. Ha'r bir so'zde neshe ha'rip bar?
2. Bul so'zlerdin' ma'nilerin bir-birinen aji'rati'n'.
3. So'z ma'nisin wo'zgertip turg'an ha'riplerdin' asti'n si'zi'n'.

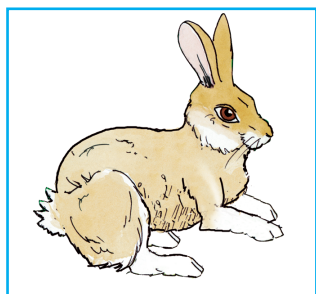
10-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi bir-birine sali'sti'ri'p woqi'n'. Keyingi so'zlerde qanday ha'rip ali'p taslang'an?

Gu'rek — gu're, taraq — tara, woraq — wora, toli'q — toli', to'sek — to'se, jamaw — jama, boyaw — boya, soraw — sora, so'ylew — so'yle.

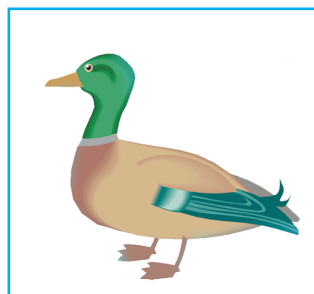
1. Ha'r bir so'zde neshe ha'rip bar?
2. Bul so'zlerdin' ma'nilerin bir-birinen aji'rati'n'.

§ 3. Dawi'sli' ha'm dawi'ssi'z sesler.

1-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' ati'n wo-qi'n'.

Qoyan

U'yrek

1. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Ha'r bir so'zdegi dawi'sli' seslerdin' asti'n si'zi'n'.

Dawi'sli' sesler to'mendegi ha'ripler menen belgilenedi: **a, a', e, o, o', u, u', i', i.**

2-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

*Dāpter hām kitaplarıñızdı
tasa uslañ!*

1. Ha'r bir so'zdegi dawi'sli' seslerdi ayti'n'.
2. Bul so'zde dawi'sli' seslerdin' qaysi'lari' joq?

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Bizler azanda yerte turdi'q. Dene shi'ni'qti'rdi'q. Juwi'ndi'q. Tislerimizdi tazaladi'q. Ku'n shi'qti'. Quyash tawlardi'n' arasi'nan ko'terildi. Bu'gin hawa rayi'ji'lli' boldi'.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Dawi'sli' seslerdin' asti'n si'zi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli ha'riplerdi tawi'p qoyi'n' ha'm so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

G...shir, p...yaz, j...zim, q...yar, q...-wi'n, kap...sta, ye...ik, al...a.

U'Igi: pi'yaz.

1. So'zlerdi woqi'p shi'g'i'n'.
2. Dawi'sli' seslerdin' asti'n si'zi'n'.

Dawi'sli' sesler buwi'n jasaydi'.
**Ba-la-lar, mek-tep, sa-li', gu'n-
ji, lobi'-ya, qa-la.**

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi tawi'p qoyi'p, woqi'n'.

Qi's boldi'. Ku'n suwi'tti'. ... jawdi'.
Bizler ... kiyindik. Klasi'mi'z Kitap
....

Kerekli so'zler: qar, ji'lli', taza, woqi'di'q.

1. Ga'plerdi ko'p noqat worni'na qoyi'l-g'an so'zler menen ko'shirin'.
2. **Qi's, bizler, kitap** degen so'zlerde neshe dawisli' ses bar?

6-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Arpa, biyday, paxta, jon'i'shqa, sali', sul', ju'weri, tari', gu'nji, ma'sh, lobi'ya.

1. So'zlerdi ko'shirin'.
2. So'zlerdegi dawis'si'z seslerdin' asti'n si'zi'n'.
3. **Biyday, ju'weri, gu'nji, lobi'ya, sali'** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

Dawi'ssi'z sesler to'mendegi ha'rip-
ler menen belgilenedi: **b, d, f, g,**
g', h, x, j, k, q, l, m, n, n', p,
r, s, t, v, w, y, z, sh, ch, c.

7-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'.

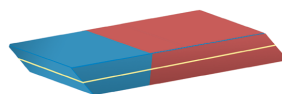
Bizin' xojali'g'i'mi'z paxta yegedi.
Xojali'qta ha'r tu'rli **mashinalar** bar.
Diyqanlar jumi'sti' **jaqsi'** isleydi. **Xojali'-**
g'i'mi'z ha'r ji'li' **paxtadan** mol zu'ra'a't
aladi'.

1. Ko'shirip jazi'n'.
2. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zler-
degi daw'i'ssi'z seslerdin' asti'n si'zi'n'.

8-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdegi zatlardi'n'
atlari'n reti menen woqi'p shi'g'i'n'.

Si'zg'i'sh

Wo'shirgish

Ha'r bir so'zdegi daw'i'sli' ha'm daw'i's-
si'z seslerdi ayti'p berin'.

|| Dawi'ssi'z sesler buwi'n jasamaydi'. ||

9-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' woqi'p, she-shimin tabi'n', ko'shirin'.

Bir qarasan' ko'resen',
Tazali'qti' bilesen'.

Ha'r bir so'zdegi daw'i'ssi'z seslerdi ayti'n' ha'm asti'n si'zi'n'.

10-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' to'menindegi ga'plerdi woqi'n'.

Ayjamal kiyinip
ati'r.

Worazbay yetigin
tazalap ati'r.

Ga'plerdi ko'shirin'. Dawi'ssi'z seslerdin' asti'n si'zi'n'.

11-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' wor-ni'na tiyisli ha'riplerdi tawi'p qoyi'n'. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Mektep...e kitapxa...a bar. Wonda qi'zi'ql... kita...lar ko'p. Woqi'...shi'lar kitapxa...adan kitap ali'p woqi'y...i'.

§ 4. Juwan ha'm jin'ishke dawi'sli' sesler.

1-shi'ni'g'i'w. Su'wrettegi zatlardi'n' at-lari'n ayti'n'.

televizor

telefon

radio

1. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.
2. So'zlerdegi juwan dawi'sli' sesler-din' asti'n si'zi'n'.
3. **Telefon, televizor, radio** degen so'zlerdin' jazi'li'wi'n ani'qlap bilip ali'n'.

|| Juwan dawi'sli' sesler: **a, o, u, i'**. ||
Jin'ishke dawi'sli' sesler: **a', e, o',** ||
u',i.

2-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

... a'depli woqi'wshi'. Wol berilgen tap-si'rmani' ..., sabaqdan qalmaydi'. Barli'q sabag'i'nan ... woqi'ydi'. U'kesin jubatadi', tawi'qqa ... salad'i'. Buzawg'a ... beredi.

Kerekli so'zler: da'n, Amangu'l, wo-ri'nlaydi', jaqsi', wot.

Juwan dawi'sli' sesleri bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

|| Juwan dawi'sli' sesler juwan buwi'n jasaydi'. **Amangu'l — a'depli wo-qi'wshi'.** ||

3-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip, jin'ishke dawi'sli' seslerdin' asti'n si'zi'n'.

Qoyan, qoy, qozi', tu'ye, pi'shi'q, u'yrek, buzaw, i'laq, si'yi'r, yeshki, ku'shik, go'jek, tayi'nshaq.

4-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'-g'i'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

A'wezdin' ag'asi' awi'lda traktorshi'. Anasi' yemlewxanada shi'paker. **A'wez birinshi klasta woqi'ydi'**. Wol u'lgili woqi'wshi'.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdegi jin'ishke dawisli'lardi' ayti'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'-na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

Bizin' klasta 25 woqi'wshi' Ha'mmesi de jaqsi' Barli'g'i'nda kitap, ... , ... , ruchka bar.

Kerekli so'zler: bar, woqi'ydi', da'pter, qa'lem.

Jin'ishke dawisli' sesleri bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

6-shi'ni'g'i'w. 22-bettegi su'wretlerdin' to'menine jazi'lg'an so'zlerdegi ko'p noqat-

ti'n' worni'na tiyisli ha'riplerin qoyi'p,
ko'shirip jazi'n'.

ku'sh...k

kept...r

7-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdegi
a ha'ribinin' worni'na **a'** ha'ribin, **o**
ha'ribinin' worni'na **o'** ha'ribin qoyi'p,
ko'shirip jazi'n' ha'm ayi'rmashi'li'g'i'n
ayti'n'.

San — s...n, soz — s...z, tol — t...l.

Bol — b...l, wot — ...t, tor — t...r.

U'igi: san — sa'n, wot — wo't.

|| Jin'ishke dawisli' sesler jin'ishke ||
buwi'n jasad'i'. **Ye - tik, te - rek.**

8-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdegi
u ha'ribinin' worni'na **u'** ha'ribin, **i'** ha'ribi-

nin' worni'na i ha'ribin qoyi'p, ko'-shirip jazi'n' ha'm ayi'rmashi'li'g'i'n ayti'n'.

Duz — d...z, tur — t...r, sur — s...r,
un — ...n, ush — ...sh.

Juti'n — t...tin, ti's — t...s, si'z — s...z,
i's — ...s, qi'r — k...r

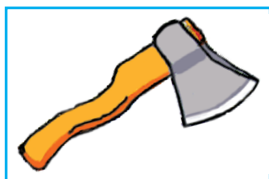
U'lg'i: duz — du'z, un — u'n, ti's — tis.

§ 5. Buwi'n.

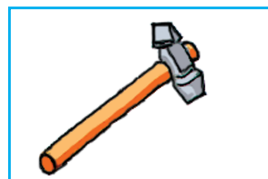
1-shi'ni'g'i'w. Su'wrettegi zatlardi'n' atlari'n buwi'ng'a bo'lingen tu'rinde wo-qi'n'.

qay - shi'

bal - ta

sho'k - kish

1. Ha'r bir so'zde neshe buwi'n bar?
2. Ha'r bir buwi'nda neshe dawi'sli' ses bar?

So'zler buwi'nlarg'a bo'linedi: **kep-ter.**

2-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi buwi'ng'a bo'lingen tu'rinde ko'shirin':

Ba - la, pax - ta, da - la, sa - li', jo - n'i'sh - qa, te - le - fon, to - g'ay.

1. Ha'r bir so'zde neshe buwi'n bar yekenin ayti'n'.
2. **Telefon** so'zinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

3-shi'ni'g'i'w. To'mendegi buwi'nlardan so'z quran' ha'm ko'shirip jazi'n'.

ta	←	ra		ba	←	li'q		u'y	→	rek
		raq				la		te		
		na				xi't		ju'		

Ha'r bir buwi'nda tek bir dawi'sli' ses boladi', dawi'ssi'z ses birew yamasa wonnan da ko'p bola beredi.

Ki -tap, wo' - shir - gish.

4-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' buwi'ng'a bo'lip woqi'n'. Ha'r bir so'zde neshe dawi'sli' sestin' bar yekenin ayti'p berin'.

Ko'shelerdin' wortasi'nda woynama,
Mashinani' aydawshi'ni' qi'ynama,
Bir mashina ko'rinse de uzaqta,
Wonnan buri'n wo'temen dep woylama.

S. Abbazov.

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.

Kese, qasi'q, sha'ynek, pomidor, geshir, ju'zim, yerik, alma, pi'yaz.

1. Ha'r bir buwi'nda neshe dawi'sli' ses bar yekenin ani'qlan' ha'm wolardi'n' asti'n si'zi'n'.
2. **Sha'ynek, pomidor** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' woqi'n', sheshimin tabi'n'.

Unatqan su'yip ha'r kisi.
Ju'redi ali'p qasi'na,
Sebebi woni'n' ha'r tisi,
Paydali' adam basi'na.

1. Jumbaqti' ha'm sheshimin buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.
2. Ha'r bir buwi'ndag'i' daw'i'sli' sestin' asti'n si'zi'n'.
3. **Paydali', ju'redi** so'zlerinin' jazi'li'-wi'n bilip ali'n'.

7-shi'ni'g'i'w. To'mendegi berilgen so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip woqi'n'.

Paxta, sali', bilim, traktor, qoraz, taxta, qoyan, tari'.

Buwi'ng'a bo'lip woqi'g'an so'zlerin'izdi jazi'n'.

So'z bir ha'm wonnan da ko'p buwi'nlardan qurala beredi: **qol, qi's, al, jaz, ke - me, te - mir, ba - li'q -shi', wo - qi'w-shi'-lar.**

8-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Tu'lki, sag'al, qasqi'r, jolbari's, ari'slan, suwi'n, kiyik, qi'rg'awi'l, qarli'g'ash, g'az, wo'pepek, shi'mshi'q, g'arg'a.

Da'slep bir buwi'nli', wonnan keyin yeki ha'm u'sh buwi'nli' so'zlerdi ko'shirin'.

§ 6. Wo'tkerme.

1-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi berilgen izbeizlikte ko'shirip jazi'n'.

Paro - xod, pa - roxod. Qi' - zi'qli', qi' - zi'qli'. Jaqsi' - li'q, jaq - si' - li'q. Qala - li'q, qa - lali'q. Pada - shi', pa - dashi'.

Bul so'zlerdi bir qatardan yekinshi qatarg'a qalay wo'tkeriwge bolatug'i'ni'n ani'qlan'.

So'zdin' bir qatarg'a si'ymay qalg'an bo'legi yekinshi qatarg'a buwi'ng'a bo'linip wo'tkeriledi:

Us-taxana, usta-xana, us-ta-xana. Buwi'ndi' wo'tkergende da'slepki qatarda qalg'an so'zdin' bo'leginen keyin **defis (-)** qoyi'ladi'.

2-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Jer, tari', sali', arpa, biyday, ma'sh, gu'z, jaz, qi's, ba'ha'r, go'sh, su't, qati'q, qaymaq.

1. Wo'tkermewge bolatug'i'n so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Qalg'an so'zlerdin' ne ushi'n wo'tkermewge bolmaytug'i'nli'g'i'n ay-ti'p berin'.

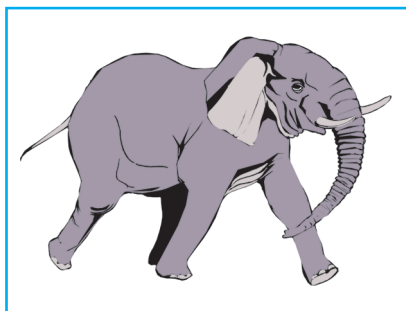
Bir ha'ripten turg'an buwi'ndi' jeke qaldi'ri'wg'a yamasa yekinshi qatar-g'a wo'tkermewge bolmaydi'. **A-ta, a-la, a-na.**

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Da'rigu'l **kitaplari'n** taza uslaydi'. Kiyimlerine kir **juqti'rmaydi'**. Wol puqta ha'm **a'depli** qi'z.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. 29-bettegi su'wretlerdin' atlarin' tabi'n' ha'm jazi'n'.

Wo'tkermewge bolatug'i'n so'zlerdi birinshi qatarg'a, wo'tkermewge bolmaytug'i'n so'zlerdi yekinshi qatarg'a bo'lek jazi'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'n'.

GU'LLENGEN AWI'L.

Bizin' awi'l qaladan wonsha uzaq yemes. Awi'lda mektep, yemlewxana ha'm ma'deniyat sarayi' bar. **Sarani'n' ag'asi' yemlewxanada shi'paker boli'p isleydi.** Ma'deniyat sarayi'nda ustazlar menen ushi'rasi'wlar boli'p turadi'.

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an ga'plerdi buwi'ng'a bo'lip, ko'shirip jazi'n'.

2. **Shi'paker, yemlewxana** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' woqi'p, sheshimin tabi'n'.

Temir ko'zli suw bulaq,
Jo'nsiz **aqpas** bul biraq.
Toli'p **qalar** shelegin',
Jibersen' awzi'n bir **burap**.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdi qalay wo'tkermelwge bolatug'i'ni'n defis qoyi'p ko'shirin'.

7-shi'ni'g'i'w. Woqi'p shi'g'i'n'.

Bali'q, suw, ko'l, sho'p, mal, wot, qala, tog'ay, taw, da'rya, awi'l, mektep.

1. Bir qatardan yekinshi qatarg'a wo'tkermelwge bolmaytug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.
2. Ne ushi'n bul so'zlerdi wo'tkermelwge bolmaydi'?

DAWI'SLI' SESLER

§ 7. A ha'm A' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'. **A** ha'm **a'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

Gu'ljan — ta'rtili woqi'wshi'. Wol saba-g'i'nan jaqsi' woqi'ydi'. Ag'asi' wog'an du'kannan qa'lem, da'pter a'kelip berdi. Gu'ljan ag'asi'na raxmet aytti'.

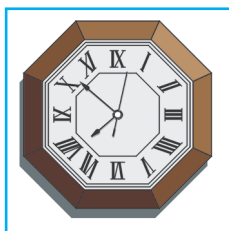
2-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli ha'riplerdi qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

P...xta, b...ha'r, at..., ...ke, qag'...z, d...pter, q...lem, p...rta, alm..., m...kke, Mar...t, m...keme, h...kke.

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin' ha'm **a'** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n yeki si'zi'n'.

Sa'nem a'ynekti tazalaydi'. A'met buzawg'a wot saladi'. Da'rigu'l u'kesin jubatadi'. Apasi' balalari'n jaqsi' ko'redi. Sebebi wolar ju'da' ta'rtili.

4-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' to'menindegi so'zlerdi woqi'n' ha'm **a, a'** seslerinin' qanday buwi'nda kelgenligin ayti'n'.

Saat

Ha'kke

5-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' woqi'p shi'g'i'p, sheshimin tabi'n'.

Wo'zi bir zat dumalaq,
Tiysen' keter jumalap,
Bolmasa da jazi'g'i',
Ju'rer balalar quwalap.

S. Nuri'mbetov.

A ha'ribi bar so'zlerdi ayti'p berin'.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdegidegi ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli ha'ripti qoyi'p ko'shirin'.

K...n suwi'tti'. M...rat yerte turdi'. Wol apasi'na s...lem berdi. S...nem mektepke ketti. Woraz sab...q tayarladi'.

U'Igi: Woraz sabaq tayarladi'.

7-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'n'.

Menin' qaraqalpaq tili ha'm woqi'w kitabi'm bar. Matematika kitabi'm da bar. Men wolardi' woqi'p ju'rmen. U'yde basqa da ko'p kitaplardi' qi'zi'g'i'p woqi'yman. Mende qa'lem ha'm da'pterler de bar.

1. Ga'ptegi **a'** ha'ribi bar so'zlerdi ayti'p berin'.
2. Sizlerde qanday woqi'w qurallari' bar? Atlari'n ayti'n'.

8-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Za'ripbay ta'rtpili woqi'wshi'. Wol sabqlari'nan «5» bahasi'na woqi'ydi'. Wol a'depli, kishi'peyil bala. Wo'z joldaslari'na ja'rdem beredi. Ha'mme woni' hu'rmetleydi.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Ga'plerdegi **a'** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.
3. Gu'rrin'nin' mazmuni'n so'ylep berin'.
4. Sizler de Za'ripbayday boli'wg'a a'detlenin'.

§ 8. O ha'm O' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

1. Ag'am woti'n a'keldi. 2. Ko'zin'izdi qa'dirlen'. 3. Klasi'mi'zda woti'z woqi'w-shi' bar. Wolardi'n' ko'bisi qi'zlar. 4. Awi'lda ko'l bar. Ko'lge japtan suw ag'adi'.

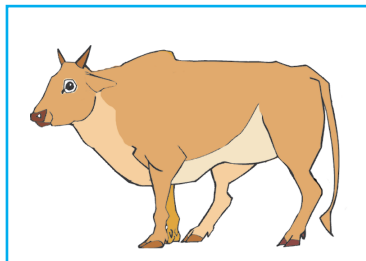
1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Ga'plerdegi **o** ha'm **o'** ha'ripleri bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

O ha'm **o'** ha'ripleri so'zdin' da'slepki buwi'ni'nda jazi'ladi': **wot, wo't, tog'i'z, to'rtew, wor, woraq.** Keyingi buwi'ni'nda **o'** yesitilse de **e** ha'ribi jazi'ladi': **wo'zek, to'sek.**

2-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'. **O** ha'm **o'** seslerinin' qaysi' buwi'nda jazi'lg'anli'g'i'n ayi'ri'n'.

Tor — to'r, qol — ko'l, g'oz — ko'z, qon — ko'n, woz — wo'z, qosi'q, to'sek, woti'n, tog'i'z, sorpa, to's, qoraz, woshaq.

3-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n tabi'n'.

1. Tapqan so'zlerin'izdi ko'shirin'.

2. **O** ha'm **o'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p, she-shimin ayti'n'. **O'** ha'ribi bar so'zlerdi ayti'n'.

1. Asti' taxta, u'sti taxta,
Wortasi'nda melle paxta.

2. Tiriden wo'li tuwadi',
Wo'liden tiri shi'g'adi'.

Ko'shirip jazi'n'. **○** ha'm **o'** ha'ripleri-
nin' asti'n si'zi'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na
tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

1. Kanalg'a ... sali'ndi'. 2. Ko'lda suw
... 3. Tawi'q ... shi'g'aradi'. 4. Asan
malg'a ... wordi'. 5. Ju'da' ... wot
tayarlanadi'.

Kerekli so'zler: mol, ko'pir, sho'je,
ko'p, wot.

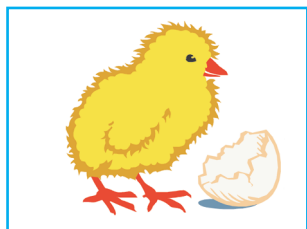
○, **o'** ha'riplerinin' so'zdin' qaysi'
buwi'ni'nda kelgenligin ayti'n'.

|| **○** ha'ribi juwan buwi'nda jazi'ladi'. ||
|| **o'** ha'ribi jin'ishke buwi'nda jazi'ladi'. ||

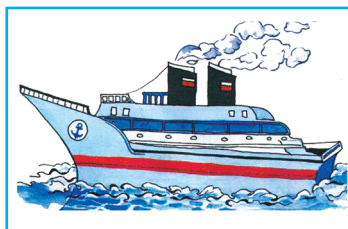
6-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na
○ ha'm **o'** ha'riplerinin' tiyislin qoyi'p,
so'zlerdi ko'shirin'.

K...mir, ...ti'n, q...naq, t...sek, t...g'i'z,
t...rtew, p...lat, b...dene, j...ldas, ...lshew.

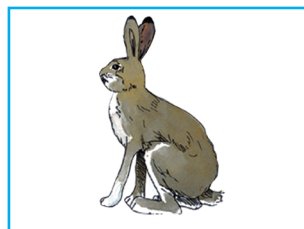
7-shi'ni'g'i'w. To'mendegi su'wret-
lerdin' ati'n ko'shirip jazi'n'. Wondag'i'
o ha'm o' seslerinin' ayi'rmashi'li'g'i'n
ayti'n'.

Sho'je

Paroxod

Qoyan

8-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdin' ha'r
qaysi'si'n bir ga'p ishinde keltirip jazi'n'.

To'sek, ko'l, joldas, mektep.

9-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p, maz-
muni'n so'ylep berin'.

Tashkentte awi'lxojali'q ko'rgizbesi bar.
Ko'rgizbede awi'lxojali'q yeginlerinen:
biyday, paxta, miyweler ha'm pali'z
yeginleri bar. Wolardi' diyqanlar yegip
jetistirgen. Ko'rgizbede ha'r tu'rli awi'l-
xojali'q mashinalari' da bar.

1. Ga'plerdegi **o, o'** ha'ripleri bar so'zlerdi ayti'p berin'.
2. **Tashkent, awi'lxojali'q mashinalari', ko'rgizbe** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

§ 9. **U ha'm U' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.**

1-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n': **U** ha'm **u'** seslerinin' qaysi'si' juwan, qaysi'si' jin'ishke yekenligin ani'qlan'.

Ush — u'sh, un — u'n, duz — du'z, bur — bu'r, qus — tu's, buri'sh — gu'rish, jumi's — gu'mis, qundi'z — ku'ndiz.

|| **U** ha'ribi juwan buwi'nda jazi'ladi'. ||
|| **U'** ha'ribi jin'ishke buwi'nda jazi'ladi'. ||

2-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' wor-ni'na **u** ha'm **u'** ha'ribinin' birewin qoyi'p, so'zlerdi ko'shirin'.

J...mi's, g...mis, ...zi'n, t...tin, t...lki, q...di'q, j...ldi'z, k...n, t...rdi', j...rdi.

|| **U** ha'ribi so'zdin' da'slepki buwi'-ni'nda jazi'ladi'. Keyingi buwi'nda **u** yesitilse de **i'** jazi'ladi': **jumi's, qudi'q.** ||

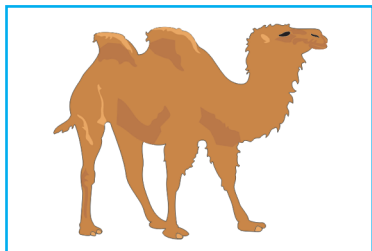
3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'-g'i'n'. **U** ha'ribi bar so'zlerde **i'** ha'ribinin' qaysi' buwi'nda turatug'i'nli'g'i'n ani'qlan'.

1. Ag'am zavodta jumi's isleydi. 2. Xo-jali'g'i'mi'zda mal fermasi' bar. 3. Fermani'n' qasi'nda u'lken qudi'q bar. 4. Sarani'n' ag'asi' quri'li'sta injener boli'p isleydi.

4-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazi'n' ha'm **u, u'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

Qumi'rsqa, qulaq, bu'gin, bulaq, u'lken, ulli', U'mit, su'wret, ju'zim.

5-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n jazi'n'.

1. Jazg'an so'zlerin'izdin' ha'r birine bir ga'p quran'.
2. **U** ha'm **u'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

U' ha'ribi da'slepki buwi'nda jazi'ladi'. Keyingi buwi'nda **u'** yesitilgeni menen **i** ha'ribi jazi'ladi': **U'mit, bu'gin.**

6-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p, she-shimin tabi'n'.

Tu'rin ko'rsen' qarday aq,
Da'min tatsan' palday zat,
Shayg'a salsan' yeriydi,
Bir **tu'yiri** qalmay tap.

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerde **u'** ha'ribinin' qaysi' buwi'nda turg'an-li'g'i'n ani'qlan'.
2. **U'** ha'ribine baylani'sli' u'sh so'z tawi'p jazi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

1. Gu'ljan ... uslap aldi'. 2. Bu'gin ... ji'lli'. 3. Gu'ljamal anasi'na ... a'kelip berdi. 4. ... ta'rtpi woqi'wshi'.

Kerekli so'zler: ku'n, u'yrek, gu'l, Gu'lim.

8-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zler ja'rdeminde bir neshe ga'pler du'zin'. **U', u** ha'ripleri bar so'zlerdi so'zlik da'pterin'izge jazi'p ali'n'.

U'lken, tu'tin, usladi', ku'n, ju'r, ulli', qus, Uljan, gu'mis.

U'igi: Qus ushti'.

§ 10. I' ha'm i ha'riplerinin' jazi'li'wi'.

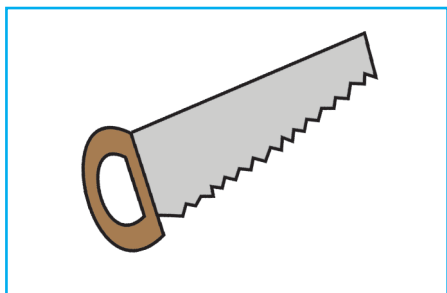
1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p, mazmuni'n ayti'p berin'.

Bizler sayaxatqa bardi'q. Men sayaxatta ko'rgenlerimdi apama ayti'p berdim. Wol mag'an raxmet aytti'.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

2. **I' ha'm i** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

2-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n woqi'p shi'g'i'n'.

Pi'shqi'

Kiyim ildirgish

1. Su'wretlerdin' atlari'n ko'shirip jazi'n'.
2. **I'** ha'm **i** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

3-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'. **I'** ha'm **i** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

Tog'i'z — segiz, ji'lqi' — tu'lki, qundi'z — ku'ndiz, ji'ynali's — ko'rinis, tabi's — jemis, jumi's — jen'is.

I' ha'm **i** seslerinin' qaysi'si' juwan, qaysi'si' jin'ishke yekenligin ani'qlan'.

|| I' ha'ribi juwan buwi'nda jazi'ladi': **alti'** ||
|| I ha'ribi jin'ishke buwi'nda jazi'ladi': **jeti** ||

4-shi'ni'g'i'w. Da'slep i' ha'ribi bar so'zlerdi, wonnan son' i ha'ribi bar so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

Altin, gu'mis, alti', jeti, yeki, tog'i'z, qi'z, bir, jip, mi's, baxi't, tilek, qami's, yerik, Ziywar, Jen'isgu'l.

I' ha'm i ha'riplerinin' qanday buwi'nda kelgenligin ani'qlan'.

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'-na i' ha'm i ha'ribinin' tiyislisin qoyi'p, ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

1. Saw...nshi' s...y...r sawadi'. 2. Mu-g'all...m balalarg'a k...tap berdi. 3. Sara b...r...nsh... klasta woqi'ydi'. Wol u'kes...n jubatadi'. B...zler woni'n' u'y...ne bard...q.

|| I' ha'm i sesleri yesitilgen wori'nlarda jazi'la beredi: **i'di's, qi'zi'l, gilem, bilim.** ||

6-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip
jazi'n'. I' ha'm i seslerinin' juwan ha'm
jin'ishke yekenligin bilip ali'n'.

1. Quri'li's, woti'n, bali'qshi', jawi'n,
padashi', qami's, qi'zi'q, ti'g'i'n. 2. Temir,
ko'mir, bilim, wo'mir, tilek, is, tis, biz,
yerik, ju'zim.

§ 11. E ha'ribinin' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' woqi'p, she-
shimin tabi'n'.

Bir mu'yeshte so'yleydi,
Saz shertedi, ji'rlaydi',
Ha'mme woni'n' so'zinen,
Du'nya ju'zin ti'n'laydi'.

E ha'ribi bar so'zlerdi tawi'p ayti'n'.

E ha'ribi so'zdin' qay jerinde jazi'lg'an?

E ha'ribi jin'ishke buwi'nda jazi'ladi'.

E sesi so'zlerdin' yesitilgen wori'nla-
ri'nda jazi'la beredi: **kese, yetik,**
bes, geshir, qa'lem.

2-shi'ni'g'i'w. **Ye** ha'ribinen baslang'an so'zlerdi bir bo'lek, **e** ha'ribinin' so'zlerdin' ishinde kelgenin bir bo'lek ko'shirip jazi'n'.

Mektep, yegis, jeti, bes, terek, bel, yeshki, kel, yer, yetik, yel, to'sek, kesek, yesik, Yerkin, Seregu'l.

3-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerge qarap, 2-3 ga'p du'zin'. Keyin wondag'i' **e** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli ha'ripti qoyi'p, so'z quran'.

K...me, j...lim, ...tik, go'j...k, g...shir, qa'r...li, da'pt...r, qa'l...m, k...ldi.

U'Igi: keme.

Go'jek so'zinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Mektep ushi'n asxana sali'ndi'. Wonda tu'rli awqatlar pisiriledi. Bizler asxanada awqatlanami'z.

1. **E** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

2. **E** ha'ribinin' so'zdin' qaysi' buwi'ni'n-da kelgenligin ayti'p berin'.

6-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'p, ko'shirip jazi'n'.

Alti', u'sh, kanal, wo'zek, ko'l, sari', yeshki, wo'giz, Yelegen, Wo'temis, shelek, bo'dene.

E ha'm **o'** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. Woqi'p, mazmuni'n so'y-lep berin'. **E** ha'ribi bar so'zlerdi ayti'n'.

Pomidor bu'yrek, ju'rek, asqazan-ishek, qan tami'r ha'm bawi'r awi'ri'wlari'na payda yetedi.

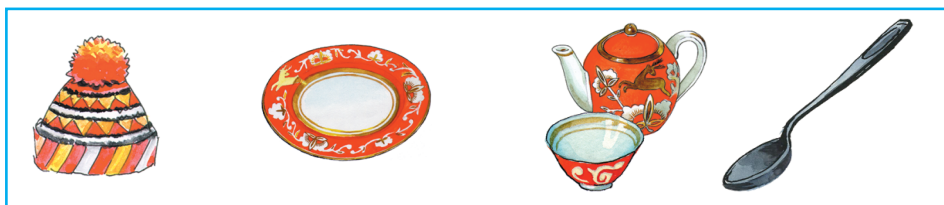
§ 12. Alfavit.

1-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Sazan, i'laqa, shortan, shabaq.

1. So'zlerdegi daw'i'sli' seslerdi bir bo'lek, daw'ssi'z seslerdi bir bo'lek ko'shirip jazi'n'.
2. **Shortan** so'zinde neshe daw'i'sli', neshe daw'ssi'z ses bar.

2-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n tabi'n'. Wolardi' alfavit ta'rtibinde jazi'n'.

3-shi'ni'g'i'w. 48-bettegi alfavitte keltirilgen ha'riplerdi daw'i'slap woqi'n'.

1. Alfavitte neshe ha'rip bar?
2. Alfavitte neshe daw'i'sli' ses bar?
3. Daw'ssi'z sesler neshew?

ALFAVIT

**Qaraqalpaq a'lipbesindegi ha'ripler,
wolari'di'n' du'ziliw ta'rtibi ha'm atlari'**

Q/t	Baspa	Jazba	Ayti'- li'wi'	Kirill	Q/t	Baspa	Jazba	Ayti'- li'wi'	Kirill
1.	A a	<i>Aa</i>	a	а	18.	R r	<i>ℛr</i>	re	р
2.	B b	<i>Bb</i>	be	б	19.	S s	<i>ſs</i>	se	с
3.	C c	<i>Cc</i>	ce	ц	20.	T t	<i>Tt</i>	te	т
4.	D d	<i>Dd</i>	de	д	21.	U u	<i>Uu</i>	u	у
5.	E e	<i>Ee</i>	e	е,э	22.	V v	<i>Vv</i>	ve	в
6.	F f	<i>Ff</i>	fe	ф	23.	W w	<i>Ww</i>	we	ў
7.	G g	<i>Gg</i>	ge	г	24.	X x	<i>Xx</i>	xa	х
8.	H h	<i>Hh</i>	he	х	25.	Y y	<i>Yy</i>	ye	й
9.	I i	<i>Ii</i>	i	и	26.	Z z	<i>Zz</i>	ze	з
10.	J j	<i>Jj</i>	je	ж	27.	A' a'	<i>Āā</i>	a'	ә
11.	K k	<i>Kk</i>	ke	к	28.	O' o'	<i>Ōō</i>	o'	ө
12.	L l	<i>Ll</i>	la	л	29.	I' i'	<i>Īī</i>	i'	ы
13.	M m	<i>Mm</i>	me	м	30.	U' u'	<i>Ūū</i>	u'	ү
14.	N n	<i>Nn</i>	ne	н	31.	G' g'	<i>Ĝĝ</i>	g'a	ғ
15.	O o	<i>Oo</i>	o	о	32.	N' n'	<i>Ññ</i>	n'e	ң
16.	P p	<i>Pp</i>	pe	п	33.	Sh sh	<i>Sh sh</i>	she	ш
17.	Q q	<i>Qq</i>	qa	қ	34.	Ch ch	<i>Ch ch</i>	che	ч,щ

Alfavittegi ha'riplerdin' jazba tu'rin du-ri's jazi'wdi' u'yrenin'.

Ha'riplerdin' ta'rtip penen jazi'li'wi'n **alfavit** deymiz.

4-shi'ni'g'i'w. To'mendegi ha'riplerdi alfavit ta'rtibi menen ko'shirip jazin'.

b, a', e, d, a, f, k, x, g', h, i', q, n, j, g, r, s, t.

Qaysi' dawissiz ha'rip dawisli' ha'rip-ten keyin keletug'i'ni'n bilip alin'.

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi adam atla-ri'n woqi'n' ha'm woni' alfavit ta'rtibinde ayti'n'.

Marat, Asan, A'met, Baltabay, Jan'abay, Yerimbet, Da'wlet, Kamal, Roza, Ilal.

Da'wlet, Ilal so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip alin'.

6-shi'ni'g'i'w. Ha'riplerdi alfavit ta'rtibi menen ko'shirin': **m, o, o', n', s, p, t, r, v, u', u, y, w, sh, z.**

7-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Mektep kitapxanasida kitaplarni ko'p. **Kitap woqi'w — paydali'.** Bizlar qiziqli kitaplarni woqi'diq. Kitapti' jirtpay **taza saqlan'.**

Qara harip penen jazilgan so'zlerdegi hariplarni alfavit tartibi menen ko'shirin'.

§ 13. Ta'kirarlaw ushi'n sorawlar ha'm shi'ni'g'i'wlar.

1. Ga'p dep nege aytami'z?
2. Ga'p neden quraladi'?
3. Ga'ptin' aqiri'na ne qoyiladi'?
4. Ga'ptin' daslepki so'zi qanday harip-
ripten baslanip jaziladi'?
5. So'zlar neden quraladi'?
6. Ses ha'm hariptin' ayirmashi'lig'in
aytin'.
7. Dawisli' seslerni aytin'.
8. Dawissi'z seslar neshew?
9. Juwan ha'm jin'ishke dawisli' ses-
lerni aytin'.

10. Qanday sesler buwi'n jasay aladi'?

11. A, o, u, i' ha'ripleri qanday buwi'n-larda jazi'ladi'?

12. A', o', u', i ha'ripleri she?

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Sawi'nshi'lar si'yi'rlardi' sawdi'. Pada-shi'lar mallarg'a wot saldi'. Mallar ji'lli' qoralarda saqlanadi'. Mallardi'n' barli'g'i' semiz.

1. Ha'r bir ga'p ne haqqi'nda ayti'lg'an?

2. Ha'r bir ga'p neshe so'zden qural-g'an?

2-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Awi'z, qulaq, moyi'n, tis, yerin, til, ayaq, barmaq, bas, ju'rek, muri'n, ko'z, shash.

1. So'zlerdi ko'shirin'.

2. Ha'r bir so'zde neshe ses, neshe ha'rip bar yekenin ayti'n'.

3. **Ko'z, moyi'n** so'zlerinde neshe buwi'n bar?

3-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirin'.

Gazeta, jurnal, radio, televizor, paroxod, zavod, fabrika, a'ynek, u'lken.

1. Juwan dawi'sli' seslerdin' asti'n bir, jin'ishke dawi'sli'lardi'n' asti'n yeki si'zi'n'.
2. **A'** ha'm **o'** ha'ripleri bar bolg'an alti' so'z jazi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' woqi'n'.

Jumi'sqa til alg'i'shpan,
Buyi'rsa qanday is mag'an,
Saw bol dep aytqan alg'i'stan,
Payda bolar ku'sh mag'an.

X. Saparov.

U ha'm **u'** ha'ripleri bar so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'. **e, i', i** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

1. Bizler tog'ayg'a bardi'q. Tog'ayda quslar ko'p yeken. Wolardi'n' uyalarin' ko'rdik. 2. Mektebimizde ata-ana-

lar ji'ynali'si' boldi'. Wonda woqi'wshi'lardi'n' sabaqdan u'lgeriwi tuwrali' so'z boldi'.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p, mazmuni'n so'ylep berin'. **i'** ha'm **i** seslerinin qaysi' buwi'nda qollani'lg'ani'n ayti'n'.

Qawi'n qandi' ko'beytedi. Qawi'nni'n' qurami'nda temir ko'p. Qawi'n ju'rek, bawi'r, bu'yrek, qan tami'r awi'ri'wlari'na paydali'.

7-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi alfavit ta'rtibi menen ko'shirip jazi'n'.

Avtomobil, bufet, gazeta, jurnal, pochta, telegramma, xat.

§ 14. So'z haqqi'nda tu'sinik.

1-shi'ni'g'i'w. Berilgen ga'plerdi tutas woqi'p shi'g'i'n'.

Ba'ha'r boldi'. Ku'n ji'li'di'. Jerde sho'pler ko'gerdi. Yerikler gu'lledi. Yegis baslandi'. Ati'zlarg'a suw aqti'.

1. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar yekenin ayti'n'.
2. Ga'plerdi ko'shirin'. Jazg'anda ha'r bir so'zdi bo'lek jazi'wdi' umi'tpan'.

2-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n ayti'p berin'.

Su'wretlerdin' atlari'ni'n' ma'nisin mu-g'allimnin' ja'rdeminde tu'sinip ali'n'.

So'z buwi'nlardan quraladi': **qa - la, ki - tap.** So'zler zatti'n' ati'n ha'm ha'reketin bildiredi, yaki zatti'n' kel-betin yamasa sani'n bildiredi.

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip ja-zi'n' ha'm qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge sorawlar qoyi'n'.

Qon'i'raw qag'i'ldi'. **Balalar** klasqa kirdi. **Sabaq** baslandi'. Mug'allim woqi'wshi'lardan u'y tapsi'rmalari'n **soradi'**. **Balalar** sorawlarg'a toli'q juwap berdi.

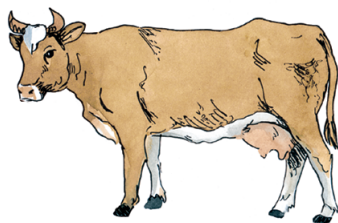
4-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

1. Apam keste tigip ati'r. 2. Maqset bizlerge da'pter a'kelip berdi. 3. Gu'l-jamal gu'lge suw quyi'p ati'r. 4. Bizler ko'k, sari', qi'zi'l qa'lemler menen su'w-ret saldi'q.

Ga'plerdegi **kim? qanday? ne islep ati'r? ne?** sorawlari'na juwap beretug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

5-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' woqi'p, she-shimin tabi'n'.

To'rt tayag'i' bar,
Segiz tuyag'i' bar,
Uzi'n qamshi'si' bar,
To'rt bulag'i' bar,
Qos nayzasi' bar,
Adamg'a paydasi' bar.

1. Jumbaq ne haqqi'nda ayti'lg'an?
2. Jumbaqti'n' mazmuni'n tu'sindirin'.
3. **Neshe** sorawi'na juwap berip tur-g'an so'zlerdi tabi'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip ja-zi'p, kim? degen sorawg'a juwap беретug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

Shi'paker awi'ri'wdi' yemleydi. Ba-li'qshi' bali'q awlaydi'. Yetikshi yetik tigatedi. Quri'li'sshi' jay salad'i'. Diyqanlar yegin yegedi. **Mug'allim balalardi' woqi'tadi'.**

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an ga'pler neshe so'zden quralg'an?
2. **Shi'paker, quri'li'sshi', yetikshi** so'zlerine soraw qoyi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

U'yrek ju'zedi. Bu'lbu'l sayraydi'. G'ar-g'a g'aqi'ldaydi'. Qar jawdi'. Awi'lda u'lken kanal bar. Kanalda suw mol.

1. Ha'r bir ga'p ne haqqi'nda ayti'l-g'an?
2. **Ne** degen sorawg'a juwap беретug'i'n so'zlerdi tawi'p ayti'n'.
3. **Bu'ibu'l** so'zinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

8-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'.

Qara qa'lem. Aq gezleme. Qi'zi'l alma. U'lken jay. Semiz mal. I'ssi' suw. Ko'k si'ya. Sari' boyaw. Mazali' awqat.

1. **Qanday?** degen sorawg'a juwap беретug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.
2. **Mal, suw, i'ssi', mazali'** so'zleri neshe buwi'nnan quralg'an? Bul so'zlerdin' ma'nilerin ayti'p berin'.

9-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirin'.

Bizin' xojali'q ... saldi'. Malxanani'n' a'ynekleri bar. Woni'n' ishi **jaqti'**. ... malxanani' **tazalap turadi'**. Bizler mal-larg'a **wot-sho'p salami'z.** Mallardi' jaqsi' ku'tiw kerek. ... semiz boladi'. ... ko'p su't beredi.

Kerekli so'zler: malxana, jumi'sshi'lar, si'yi'r, mal.

1. Gu'rrin'di woqi'p, mazmuni'n so'ylep berin'.
2. Ga'plerdegi so'zler bo'lek jazi'lg'an ba, qosi'li'p jazi'lg'an ba?
3. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge soraw qoyi'n'.

§ 15. Zatti'n' ati'n bildiretug'i'n so'zler.

1-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Qa'lem, top, quwi'rshaq, wo'shirgish, shana, shar, kitap, da'pter, si'zg'i'sh, si'ya, jelim, qag'az, qaraqalpaq tili.

Da'slep woyi'nshi'qlardi'n', wonnan son' woqi'w qurallari'ni'n' atlari'n jazi'n'.

Woyi'nshi'qlar:

Woqi'w qurallari':

2-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p, she-shimin tabi'n'.

Yetedi ti'q-ti'q,
Ju'redi shi'q-shi'q,
Ha'r iske kerek,
Waqi'tqa da'rek.

1. Jumbaqti' ko'shirip jazi'n'.
2. Jumbaq arqali' berilgen zat sizlerdin' u'ylerin'izde bar ma?
3. Sizler wonnan qalay paydalanasi'z?
4. Sizler qanday jumbaqlar bilesiz?

3-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Kese, shelek, tabaq, parta, gilem, la'gen, woraq, bel, qasi'q, qazan, pi'shaq, ketpen, arba, sho'lmek.

Da'slep i'di'slardi'n' ati'n, son' basqa zatlardi'n' ati'n jazi'n'.

I'di'slar:

Basqa zatlar:

1. Qazandi' nege paydalanami'z?
2. **Pi'shaq, shelek, la'gen** so'zlerin so'zlik da'pterin'izge jazi'p ali'n'.

Ha'r bir zatti'n' ati' boladi': **qa'lem, alma, yetik, malaqay, parta, kitap, traktor, qag'az** — bulardi'n' ha'mmesi zatlardi'n' ati'.

4-shi'ni'g'i'w. Su'wrette qaysi' zatlardi' ko'rip tursi'z, wolardi'n' ati'n ayti'n'.

Bul ne?

1. Su'wretlerdin' ati'n ta'rtibi menen ko'shirin'.
2. Bul zatlardi' nege paydalanami'z?

5-shi'ni'g'i'w. Da'slep pali'z yeginlerinin' ati'n, wonnan son' miywelerdin', keyin awqat atlari'n ko'shirip jazi'n'.

Alma, kapusta, almurt, ju'zim, may, pi'yaz, geshir, yerik, la'blebi, shiye, palaw, kartoshka, qati'q, su't, sorpa, jarma.

Shabdal, almurt, pi'yaz, la'blebi so'zlerin so'zlik da'pterin'izge jazi'p ali'n'.

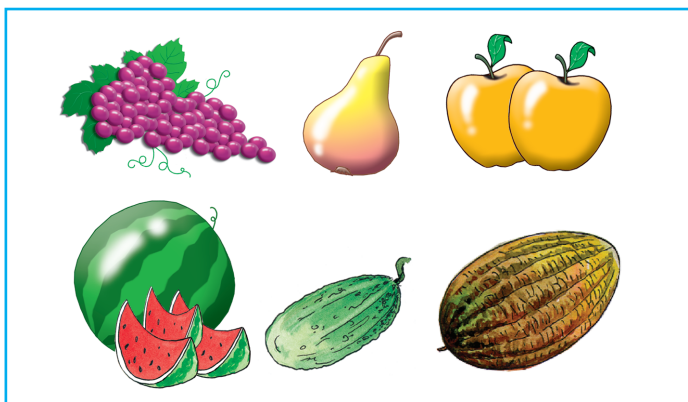
Pali'z yeginleri:

Miyweler:

Awqatlar:

6-shi'ni'g'i'w. To'mendegi su'wretlerge qarap wolardi'n' ati'n ayti'n'.

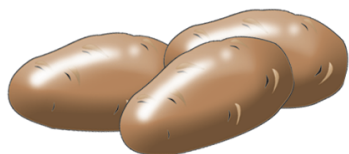
Bul ne?

1. Miywelerdin' atlari'n bir bo'lek, pali'z yeginlerinin' atlari'n bir bo'lek jazi'n'.

2. Jumbaqtı'n' sheshimin tabı'n'.

JUMBAQ

Si'rtta japi'raq shaqasi',
Jer asti'nda miywesi,
Ju'redi awqat worni'na,
Ko'pshiliktin' jer asi'.

Adamlar tuwralı' **kim**? Basqa zatlar
tuwralı' **ne**? dep soraymı'z.

Bul kim? — **Woqi'ti'wshi', Sadi'q,
yetikshi.**

Bul ne? — **At, alma, kitap.**

7-shi'ni'g'i'w. So'zlerdegi tu'sirilip
qaldi'ri'lg'an ha'riplerdi tawi'p qosi'p
jazi'n'.

1. Bati'r...ay kitap woqi'di'.
2. Sar...gu'l qosi'q aytti'.
3. Saparg...l sabaq tayarladi'.
4. Az...t malg'a wot saldi'.

Ga'plerdegi adam atlari'n ayti'n'.

§ 16. Adam atlari'ni'n' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Aygu'l menen Aysha birinshi klasta woqi'ydi'. Wolar u'yinde birge sabaq tayarlaydi'. Wonnan son' Aygu'l kishkene u'kesin jubatadi'. Aysha u'y-ishin tazalaydi'. Maqset bolsa u'shinshi klasta woqi'ydi'. Al Qabi'l to'rtinshi klasta woqi'p ati'r.

1. Da'slep qi'zlardi'n', wonnan son' balalardi'n' atlari'n ayti'n' ha'm wolardi' ko'shirip jazi'n'.
2. Wolar qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?

Adam atlari' bas ha'ripten baslani'p jazi'ladi': **A'met Woraz uli'. Wo-razgu'l U'sen qi'zi'.**

2-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'p, ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli adam atlari'n qoyi'p ko'shirin'.

... yekewimiz qarmaq sali'wg'a ko'l-ge bardi'q. Keynimizden ... keldi. U'shewimiz bali'q awladi'q. ... yekewimiz bali'qti' ko'p usladi'q. U'yg'e kelgennen son' qari'ndasi'm ..., inim ... bali'qlardi' ko'rip quwandi'.

Kerekli so'zler: Marat, Atamurat, Wo'tegen, Gu'ljamal, Bazarbay.

1. Adam atlari' qanday ha'ripten baslani'p jazi'ladi'?
2. Adam atlari'na qanday soraw qoyiladi'?

3-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na adam atlari'n tawi'p qoyi'n'.

Menin' ati'm	—	...	...	.
Ag'amni'n' ati'	—	...	...	.
Apamni'n' ati'	—	...	...	.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazg'ani'n'i'zda adam atlari'n bas ha'ripten baslap jazi'n'.
2. Adam atlari'na soraw qoyi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Woqi'p shi'g'i'n'.

Maqset Jumabay uli', Gu'layi'm Kamal qi'zi', Polat Palwan uli', Ayjamal Wospan qi'zi', Ha'miyda Jumanazar qi'zi'.

1. Da'slep qi'zlardi'n' atlari' menen a'kesinin' atlari'n, wonnan son' balalardi'n' atlari' menen a'kesinin' atlari'n ko'shirip jazi'n'.
2. Adam atlari'ndag'i' bas ha'riptin' asti'n si'zi'n'.

§ 17. Qala ha'm jer-suw atlari'ni'n' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

1. No'kis — Qaraqalpaqstanni'n' wo-rayi'. 2. Gu'lparshi'nni'n' inisi Shi'mbay qalasi'nda turadi'. 3. Moynaq rayoni' bali'qshi'li'q ha'm sharwashi'li'q penen shug'i'llanadi'. Moynaqta yemlewxana ha'm birneshe mektepler bar. 4. Qi'z apam Tashkent qalasi'ndag'i' institutta woqi'ydi'.

1. Ga'plerdegi qala atlari'n ayti'n'.
2. Qalani'n' atlari' qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?

2-shi'ni'g'i'w. So'zlerdegi qalani'n' ati'n bir bo'lek, jer-suw atlari'n bir bo'lek ko'shirip jazi'n'.

Moynaq, Qi'ri'qqi'z, To'rtku'l, Xojeli, Aral ten'izi, Taqi'yatas, Shi'mbay, Alma - Ata, Tashkent, Dawi'tko'l, Porli'taw, Altin'ko'l, Qi'zketken kanali' .

Taqi'yatas, Shi'mbay so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

|| Qala ha'm jer-suw atlari' bas ||
|| ha'ripten baslani'p jazi'ladi': No'kis, ||
A'miwda'rya.

3-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n', qala atlari'ni'n' asti'n si'zi'n'.

Wo'zbekstan — g'a'rezsiz ma'mleket.

Wo'zbekstanda ko'p zavodlar, fabrikalar sali'ndi'.

Qaraqalpaqstanda bir neshe zavod ha'm fabrikalar bar. Qalalar menen awi'llarda ko'p jaylar sali'ni'p ati'r.

Wo'zbekstanda ko'p qalalar bar. Wolar: Samarqand, No'kis, Tashkent, A'ndijan, Buxara, Shi'mbay, Qon'i'rat, To'rtku'l, Moynaq, t.b.

Qala atlari' qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?

4-shi'ni'g'i'w. To'mende berilgen qala atlari'n keltirip, bes ga'p jazi'n'.

Qon'i'rat, Moynaq, Beruniy, Samarqand, No'kis.

5-shi'ni'g'i'w. Woqi'p shi'g'i'n'.

Yerkinda'rya, Topi'raqqala, Qazaqda'rya, U'lpetshu'n'gu'l, Qarateren', Dawi'tko'l, Bozataw.

1. Jer-suw atlari'ni'n' ha'r qaysi'si'na baylani'sli' bir ga'p du'zin'.
2. Jer-suw atlari'ni'n' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Berilgen sorawlarg'a awi'zsha juwap berin'.

1. Sizler qaysi' qalada (rayonda, awi'l-da) turasi'z?
2. Qaysi' mektepte woqi'ysi'z?
3. Awi'li'n'i'zda qanday ko'ller, kanallar bar?
4. Qaraqalpaqstanda qanday tawlar bar?

§ 18. Zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n so'zler.

1-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'.

Suli'w, biyik jay. U'lken kanal. Teren' ko'l. Qi'zi'l si'ya. Mazali' alma. Uzi'n ag'ash. Semiz mal.

Sorawlarg'a juwap berin' ha'm ko'shi-rip jazi'n'.

Jay qanday? ...

Kanal qanday? ...

Ko'l qanday? ...

Mal qanday? ...

Alma qanday? ...
Ag'ash qanday? ...

U'lg'i: Mal semiz. Jay suli'w, biyik.

2-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'p, mazmuni'n so'ylep berin'.

Awi'li'mi'zda u'lken, biyik jaylar bar. Jaylardi'n' ishi ken', jaqti'. Qalada jan'a saray sali'ndi'. Bizler wonda qi'zi'qli' kinofilmler ko'remiz. Saraydi'n' qasi'nda kitapxana bar. Wonda qi'zi'qli' kitaplar bar.

Qanday? degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

Jaqsi', qi'zi'l, semiz, u'lken, ko'k mazali', degen so'zler zatlardi'n' kelbetin, tu'r-tu'sin ha'm da'min bildiredi. Wolarg'a **qanday?** degen soraw qoyi'ladi'.

3-shi'ni'g'i'w. Berilgen ga'plerdi woqi'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

Uzi'n qa'lem. Sari' gezleme. Ala at.
Ko'k boyaw. U'lken jay. Kishkene buzaw.
Qara qoy. Qon'i'r si'yi'r. Qi'zi'qli' kitap.
Du'ziw ag'ash. Qi'zi'l gu'l.

Zatlardi'n' kelbetin, tu'r-tu'sin bildirip
turg'an so'zlerdin' asti'n si'zi'n' ha'm
wolarg'a soraw qoyi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'.

Domalaq, ko'k, qi'zi'l — bul g'arbi'z.

Jin'ishke, uzi'n — bul qa'lem.

Suli'w, biyik, u'lken — bul jay.

Kelte, uzi'n — bul qami's.

Qon'i'r, kishkene — bul qozi'.

Qanday? degen sorawg'a juwap berip
turg'an so'zlerdi ayti'n'.

5-shi'ni'g'i'w. To'mende berilgen
zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n so'zlerden
keyin qanday zatti'n' ati'n qoyi'wg'a
boladi'?

Tori', ala, sari' ...

Salqi'n, mo'ldir, taza ...
Suwi'q, ku'shli ...

U'lg'i: Tori' at.

Kerekli so'zler: at, suw, samal.

6-shi'ni'g'i'w. To'mendegi kelbetlik so'zlerge qarap, ko'p noqatti'n' worni'na zatlardi' bildiretug'i'n so'zlerdi qoyi'p ayti'n'.

Semiz, juwas, tori' (ne) ...
Japi'raqli', juwan (ne) ...
Ken', jaqti'li' (ne) ...

Kerekli so'zler: at, terek, mektep.

7-shi'ni'g'i'w. Qawsi'rmadag'i' so'zdi qosi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

Ko'shelerde bayraq jelibireydi. Men 8-mart ku'nine arnap (suli'w) su'wret saldi'm. Worazgu'ldin' (sari') ko'ylegi bar.

Qanday? degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

8-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'-g'i'p, **qanday?** degen sorawg'a juwap беретug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

No'kis — suli'w qala. Woni'n' ko'sheleri uzi'n ha'm ken'. No'kiste u'lken, biyik jaylar ko'p. No'kiste «A'mir Timur» parki bar. Wonda aq, qi'zi'l, sari' gu'ller wo'sedi. No'kiste ko'p jan'a mektepler sali'ndi'.

9-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtin' sheshiliwin tabi'n'.

Domalaq wo'zi,
Si'rt jag'i' ala,
Ishi qi'zi'l,
Shopag'i' qara.

Qanday? degen sorawg'a juwap беретug'i'n so'zlerdi ayti'n'.

10-shi'ni'g'i'w. To'mendegi qaysi' so'zler zatlardi'n' kelbetin bildire aladi'. Wolardi' to'mendegi so'zler menen qosi'p, do'retiwshilik diktant jazi'n'.

... ku'n. ... aspan. ... dala.

... qar, ... suw, ... hawa,

Kerekli so'zler: aq, i'ssi', ti'ni'q, ashi'q, taza, ken'

11-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' wor-ni'na zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirin'.

Apam ... yertek ayti'p berdi. Du'kannan ... qa'lemeler sati'p aldi'm. Bizler ..., ..., ... qa'lem menen su'wret saldi'q. Bu'gin ... samal yesti. Bizin' awi'lda ... ko'l bar.

Kerekli so'zler: qi'zi'qli', ko'p, sari', qi'zi'l, jasi'l, u'lken, ku'shli.

12-shi'ni'g'i'w. Wo'qi'n', ko'shirip jazi'n'.

Tog'ayda (qanday) **iri** toran'g'i'l wo'sedi. Toran'g'i'llar (...) **juwan**. Ag'am (...) **qi'ysi'q** toran'g'i'llardi' shapti'. Bizler toran'g'i'llardi'n' (...) **kelte, may-da** shaqalari'n ji'ynadi'q.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdin' aldi'ndag'i' qawsi'rmani'n' ishine tiyisli sorawları'n qoyi'n'.

13-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Quri'li'sshi'lar ... jaylar saldi'. Wo'tegen ... kitap sati'p aldi'. Ziyada ... su'wret saldi'. Gu'layi'm ... ko'ylek tikti. Bizler ... kitaplar woqi'di'q.

Ko'p noqatti'n' worni'na zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n tiyisli so'zlerdi tawi'p, ko'shi-rip jazi'n'.

Kerekli so'zler: biyik, yertek, qi'zi'qli', suli'w, aq.

14-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi woqi'n', bul qanday zatlardi'n' kelbetin bildire aladi', ayti'p berin'.

1. Juwan, toli'q, semiz ...
2. U'lken, iri, na'ha'n ...
3. G'ayratli', ku'shli, qari'wli', quwatli', ...

4. Ma'rt, bati'r, qaharman ...
5. Mazali', tatli', shiyrin ...
6. Suli'w, shi'rayli', ko'rkem ...

U'lgı: Semiz si'yi'r.

§ 19. Zatti'n' sani'n bildiretug'i'n so'zler.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'-g'i'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

Bes qa'lem. Alti' da'pter. To'rt kitap. Yeki wo'shirgish. Bir klass. Won bes parta.

Zatlardi'n' sani'n bildirip turg'an so'zlerdi bilip ali'n'.

2-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'.

Segiz buzaw. U'sh i'laq. Jeti qozi'. Yeki pi'shi'q. Won to'rt sho'je. Won u'sh tawi'q. Tog'i'z tu'ye.

Zatti'n' sani'n bildiretug'i'n so'zlerge sorawlar qoyi'n'.

Bes, alti', u'shinshi, besinshi, jeti degen so'zler zatti'n' sani'n bil-diredi. Wolarg'a **qansha? neshe? neshinshi?** degen sorawlar qoyi'ladi'.

3-shi'ni'g'i'w. To'mendegi su'wretke qarap, sorawlarg'a juwap berin'.

1. Su'wrette neni ko'rip tursi'z?
2. Wolardi'n' sani' neshew?
3. Wolar nede qoni'p woti'r?

4-shi'ni'g'i'w. Da'slep **neshe?**, keyin **neshinshi?** sorawlari'na juwap bere-tug'i'n so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

Won bir, tog'i'z, won alti', won u'sh, won to'rtinshi, segiz, jigirma bes, u'shinshi, won yeki, birinshi, jetinshi, won jeti.

Bul so'zlerdin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirip jazi'n'. Wolarg'a soraw qoyi'n'.

1. Men ha'r ku'ni mektepte ... saat bolaman.
2. Ag'am ku'nde ... saat jumi's isleydi.
3. Apam ... saat jumi's isleydi.

Kerekli so'zler: jeti, to'rt, segiz.

6-shi'ni'g'i'w. Neshe? sorawi'na juwap bergen so'zlerdi bir bo'lek, **neshin-shi?** sorawi'na juwap bergen so'zlerdi bir bo'lek ko'shirip jazi'n'.

To'rt si'yi'r, jetinshi klass, bes yeshki, tog'i'z qoy, yekinshi jay, won bes i'laq, to'rtinshi qabat, segiz at.

7-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Bizler bi'yi'l ... tu'p miywe na'lin yektik. Woni'n' ... tu'bin Marat yekti. ... tu'bin Ayjan yekti. Men ... tu'bin yektim. Na'llerge ha'r ku'ni ... woqi'wshi' suw quyadi'. Miywe na'llerinin' ba'ri ko'gerdi. Wolar ... ji'ldan keyin miyweleydi.

Kerekli so'zler: alpi's, segiz, alti', won, to'rt, u'sh.

§ 20. Zatti'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'zler.

1-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'rawlar-di' juwabi' menen ko'shirip jazi'n'.

- Mug'allim ne isleydi?
- Mug'allim bala woqi'tadi'.
- Diyqanlar ne isleydi?
- Diyqanlar paxta, sali' ha'm basqa da yeginler yegedi.
- Bali'qshi' ne isleydi?
- Bali'qshi' bali'q awlaydi'.
- Shi'paker ne isleydi?
- Shi'paker awi'ri'wdi' yemleydi.

Ga'plerdegi **ne isleydi?** degen soraw-di'n' asti'n si'zi'n'.

Woqi'ydi', jazadi', ushadi', ju'-redi degen so'zler is-ha'reketti bildiredi.

Terekler **wo'sti**. U'yrek **ushadi'**.

2-shi'ni'g'i'w. Qawsi'rmadag'i' so'z-lerdi qosi'p ga'pler quran'.

Traktorshi'. Woqi'wshi'. Shi'paker.
(kitap woqi'ydi'.), (awi'ri'wdi' yemleydi.),
(jer su'redi).

Zatti'n' ati'n bildiretug'i'n so'zlerdin' asti'n bir, ha'reketti bildiretug'i'n so'zlerdin' asti'n yeki si'zi'n'.

3-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zdi qoyi'p jazi'n'.

Si'yi'r ... At ... Tu'ye ... Ha'kke ... G'az
... Qoy ... G'arg'a ... Bu'lbu'l ...

Kerekli so'zler: kisneydi, g'aqi'ldaydi', sayraydi', bozlaydi', man'i'raydi', mo'n'i-reydi, g'an'qi'ldaydi', shi'qi'li'qlaydi',.

U'lg: Si'yi'r mo'n'ireydi.

Ne qi'ladi'? sorawi'na juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na zatlardi'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'zlerdi qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

Qus ushadi'. Iyt ... Qurbaqa ... Qurt ... Qoyan ... Qoy ... U'yrek ...

Kerekli so'zler: sekiredi, u'redi, juwi'radi', qi'bi'rlaydi', ju'zedi, man'i'raydi'.

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zler qanday zatti'n' ha'reketin bildire aladi'? Wolardi'n' aldi'na janli' ja'niwarlardi'n' atlari'n qoyi'p, bir neshe ga'p du'zin'.

Ushadi', ju'zedi, yesitedi, ju'redi, tebedi, juwi'radi', u'redi, mi'ri'ldaydi'.

U'lgı: U'yrek penen g'az ju'redi ha'm ju'zedi, bali'q ju'zedi.

6-shi'ni'g'i'w. Qawsi'rmadag'i' so'z-lerdin' qaysi'si'n qaysi' so'z benen qosi'p ayti'wg'a boladi'? Ayti'n'.

Bu'lbu'l Torg'ay Qurbaqa
G'arg'a Buzaw At Qar
Samal

(baqi'ldaydi', shi'ri'ldaydi', yesedi, say-raydi', g'aqi'ldaydi', mo'n'ireydi, jawadi', kisneydi).

Wo'zlerin'iz bul so'zlerdi qurap, do're-tiwshilik diktant jazı'n'.

7-shi'ni'g'i'w. Zatlardi'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'zlerdi qosi'p ga'p quran'. Ha'r bir so'zdi qanday zatlardi'n' ati' menen birge ayti'wg'a boladi'?

Jazdi', soradi', ko'rdim, woti'r, ju'r, ju'zdi, sag'i'ndi', quwandi', woyladi', ku'ldi, ati'r, jorg'aladi', awnadi'.

U'lgı: Woqi'wshi' jazı'w jazdı'. Torg'ay ag'ashqa qoni'p woti'r.

8-shi'ni'g'i'w. Sorawlarg'a juwap jazı'n'.

Temirshi (ne isleydi?) ...

Traktorshi' (ne isleydi?) ...

Suwshi' (ne isleydi?) ...

Yetikshi (ne isleydi?) ...

Si'bawshi' (ne isleydi?) ...

Kerekli so'zler: tigatedı, sog'adi', aydaydı', si'baydı', suwg'aradı'.

U'lgı: Suwshi' jer suwg'aradı'.

Kim? degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n bir, **ne isleydi?** degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n yeki si'zi'n'.

9-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

1. Qatti' samal **yesti**. 2. Jawi'n **jawdı**'.
3. Qalami'zg'a poezd **keldi**. 4. Adamlar jumi'stan **qaytti**'.

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zler qanday sorawg'a juwap beredi, wol qanday ma'ni bildiredi?
2. Adamlar tuwrali' ne ayti'lg'an?

10-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'n'.

Gu'zde u'yrek penen g'azlar ji'lli' jaqqa **ushi'p ketedi**. Wolar wol jerde qali'n' qopali'qqa uya **saladi'**. Bul jerde g'azlar menen u'yreklerdin' bolmawi'ni'n' sebebi, qi'sta suw **qati'p qaladi'**. Qar **jawadi'**, suwi'q **boladi'**.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge soraw qoyi'n'.
3. Wol so'zler nenin' ha'reketin bildirip tur?

11-shi'ni'g'i'w. Woqi'p shi'g'i'n'.

Atabay worni'nan turadi', juwi'nadi', kiyinedi, awqatlanadi', mektepke ketedi, woqi'ydi', jazadi', yesaplaydi', su'wret

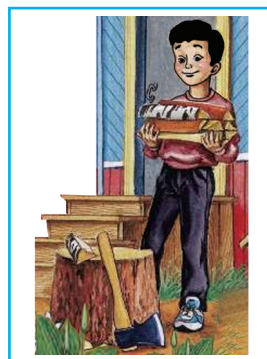
saladi', sabag'i'n tayarlaydi', anasi'na ja'rdem beredi.

U'lgı: Azanda Atabay worni'nan tura-di'. Ku'ndiz mektepte woqi'ydi'.

1. U'lgige qarap Atabaydi'n' ne isleytu-g'i'ni' jo'ninde ta'rtibi menen bir neshe ga'p qurap jazi'n'.
2. **Ne isledi?** degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.
3. **Atabay** so'zine qanday soraw qoya-mi'z?
4. Sizler ha'r ku'ni azanda, ku'ndiz, keshte ne isleysiz? Ayti'p berin'.

12-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerge qarap sorawlarg'a juwap berin'.

Qa'lem menen (ne qi'ladi'?) ...

Bel menen (ne isleydi?) ...

Pi'shaq penen (ne qi'ladi') ...

lyne menen (ne qi'ladi'?) ...

Pi'shqi' menen (ne isleydi?) ...

Balta menen (ne isleydi?) ...

Kerekli so'zler: qazadi', shabadi', tigatedi, jazadi', qi'rqadi', kesedi.

U'lgı: Qa'lem menen jazadi'.

13-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Traktorshi'lar jumi'sqa **bardi'**. Wolar traktorlari'n **won'ladi'**. Traktorshi'lar jumi'sti' jaqsi' **isledi**. Wolar ku'nlik is jobalari'n **asi'ri'p wori'nladi'**.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zler kimlerdin' is-ha'reketin bildirip tur? Wolarg'a qanday sorawlar qoyami'z?

14-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'-g'i'n'.

Watan qorg'awshi'lari' yelimizdi dushpanlardan qorg'aydi'. Xalqi'mi'z wo'z Watan qorg'awshi'lari'n jaqsi' ko'redi. Sebebi wolar xalqi'mi'zdi'n' baxi'tli' wo'mirin saqlaydi'. Bizin' mektebimizde xali'q a'skerleri tuwrali' gazetalar shi'g'ari'ladi'.

Yer jigit yeli ushi'n tuwi'ladi'.

Naqi'ldi'n' mazmuni'n tu'sinip ali'n'.

15-shi'ni'g'i'w. 87-bettegi su'wretke qarap, sorawlarg'a juwap berin'.

1. Su'wrette kimlerdi ha'm nelerdi ko'rip tursi'z?
2. Roza ne islep ati'r?
3. Baxi't ne ali'p kiyati'r?
4. Jumagu'l ne islep ati'r?

5. Balalar qayda barg'an yedi?

6. Tawi'qlar ne qi'li'p ati'r?

7. Sizler tawi'q fermag'a sayaxatqa bardi'n'lar ma?

16-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'-na tiyisli so'zlerdi tawi'p qoyi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

1. Genjemuratqa apasi' du'kannan to'rt da'pter ... 2. Menin' su'wret salatug'i'n yeki da'pterim bar. 3. Bizin' klasta jigirma bes woqi'wshi' ... 4. Wolardi'n' ha'mmesi de sabaqlari'nan jaqsi' ... 5. Bul woqi'wshi'lardi'n' barli'g'i' ta'rtipli, bir-birine dos.

Kerekli so'zler: a'kelip berdi, woqi'y-di', u'lgeredi.

Ko'p noqatti'n' worni'na qoyi'lg'an so'zlerge sorawlar qoyi'n'.

17-shi'ni'g'i'w. To'mendegi ga'plerdi soraw-juwap tu'rinde woqi'p shi'g'i'n'.

- Jipten ne islenedi?
- Jipten gezleme toqi'ladi'.
- Kapustadan ne islenedi?
- Kapustadan awqat islenedi.
- Jerde ne wo'sedi?
- Jerde paxta, sali' wo'sedi.
- Jerde ja'ne ne wo'sedi?
- Jerde qawi'n, geshir, g'arbi'z, pi'yaz wo'sedi.
- Paxtadan ne islenedi?
- Paxtadan jip iyiriledi.

18-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na ma'nisine qaray qawsi'rma ishindegi so'zlerdin' tiyislisin qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

1. ... mallari' **wo'sip ati'r**. 2. ... yegiz **tuwdi'**. 3. ... bir i'laq **tuwdi'**. 4. ... **baslandi'**. 5. ... samal **yesip tur**. 6. ... menen jer **su'redi**. 7. ... ku'nleri bag'da ko'p **bolaman**. 8. Bag'di'n' ... salqi'n. 9. Mende ... kitap bar. Men wolardi' ... **uslayman**.

(Fermani'n', qoy, yeshki, jaz, salqi'n, jaz, traktor, ishi, ko'p, ku'tip).

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge soraw qoyi'n'.
2. **Ferma, yeshki** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

§ 21. Ta'kirarlaw ushi'n sorawlar ha'm shi'ni'g'i'wlar.

1. Zatlardi'n' ati'n bildiretug'i'n so'zlerge qanday sorawlar qoyi'ladi'?
2. Zatlardi'n' ati'n bildiretug'i'n so'zlerge bir neshe mi'sallar ayti'n'.
3. Adam atlari'na qanday soraw qoyi'ladi'?

4. Adam atlari' qanday ha'ripten basla-
ni'p jazi'ladi'?
5. Jer-suw atlari' she?
6. Zatlardi'n' kelbetin qanday so'zler
bildiredi? Mi'sal ayt. Wolardi'n' so-
rawi'n ayti'n'.
7. Zatlardi'n' sani'n bildiretug'i'n so'z-
lerge mi'sallar keltirin'. Wog'an
qanday sorawlar qoyi'ladi'?
8. Zatti'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'z-
lerge qanday sorawlar qoyi'ladi'?
9. Qanday so'zler zatlardi'n' ha'reketin
bildiredi? Mi'sallar ayti'n'.

1-shi'ni'g'i'w. Maqaldi' woqi'n'.

Ma'kke tap ta malg'a ber,
Mali'n' semiz boladi'.

Arpa tap ta atqa ber,
Ati'n' semiz boladi'.

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'z-
lerge sorawlar qoyi'n'.
2. **Ma'kke** so'zinin' jazi'li'wi'n bilip
ali'n'.

2-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Ba'ha'r **baslandi'**. Ji'lli' samal **yesti**.
Ku'n **ji'li'di'**. Jawi'n **jawdi'**.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zler
qanday sorawg'a juwap beredi?

3-shi'ni'g'i'w. Da'slep u'y haywan-
lari'ni'n', wonnan son' jabayi' haywan-
lardi'n' ati'n jazi'n'.

Won tu'ye, yeliw qoy, yeki qasqi'r,
bir iyt, u'sh tu'lki, to'rt pi'shi'q, bes at,
won bir si'yi'r, alti' ari'slan, u'sh qozi'.

1. Haywanlardi'n' sani'n bildirip tur-
g'an so'zlerdi ayti'n'.

2. Bul so'zlerge qanday sorawlar
qoyami'z?

4-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'n'.

Genjebaydi'n' Marat ha'm Baxi't degen
yekı joldasi' bar. Wolardi'n' u'shewi de
birinshi klasta woqi'ydi'.

Mug'allim sabaqta wolarg'a — fabrika, zavod, mektep, ferma, Shi'mbay so'zle-rinin' ha'r birine bir ga'p jazip keliwdi tapsi'rdi'.

Genjebay tapsi'rmani' wori'nlay almadi'. Wol yerten'ine mektepke keldi. Wol joldaslari'nan tapsi'rmani' wori'nlawg'a ja'rdem beriwdi soradi'.

Marat wog'an da'pterin berip:

— Ma', ko'shirip jazip ala g'oy, — dedi.

Sadi'q buni' yesitip:

— Genjebay, ko'shirip alma. Yen' jaq-si'si', men sag'an tu'sindireyin, — dedi.

1. Gu'rrin'degi adam atlari'n ayti'p berin'.
2. Balalar, woylap ko'rin', kim duri's is qi'ldi'? Ayti'p berin'.

5-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p shi'g'i'p, sheshimin tabi'n'.

Jalpaq tabanli',
Sho'lge shi'damli',
Wo'zi de u'lken,
Alshan'lap ju'rgen.

Jumbaqti' ko'shirip jazi'p, zatti'n' kelbetin bildirip turg'an so'zlerdin' asti'n' si'zi'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Su'wretke qaran'. Bul su'wrette kimlerdi ko'rip tursi'z? Wolar ne qi'li'p ati'r? So'ylep berin'.

§ 22. Ga'p ha'm baylani'sli' so'ylew.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin'.

Jerge ko'k sho'pler shi'qti'. Tereklerdin' japi'raqlari' bo'rtti. Quslar ushi'p keldi. Jerler su'rildi. Paxta ha'm sali'yegildi.

1. Ha'r bir ga'p ne haqqi'nda ayti'lg'an?
2. Ga'ptegi so'zler bo'lek jazi'lg'an ba, qosi'li'p jazi'lg'an ba?

2-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'n'.

Bizler dem ali's ku'ni mektepke ji'y-naldi'q. Terek yegiletug'i'n jerlerdi ta-zaladi'q. Joqari' klass woqi'wshi'lari' shuqanaqlar qazdi'. Bizler shuqanaqlar-g'a na'ller yektik. Mug'allim bizlerge raxmet aytti'.

1. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?
2. Ha'r bir ga'p kim, ne haqqi'nda ayti'lg'an?

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p, so-rawlarg'a juwap berin'.

U'yrek ju'zedi. Woqi'wshi'lar mektepte woqi'ydi'. Polat xat jazdi'.

1. U'yrek ne qi'ladi'?
2. Woqi'wshi'lar qayda woqi'ydi'?
3. Polat ne qi'ldi'?

4-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdegi sorawlar qaysi' so'zge tiyisli yekenligin ayti'p berin'.

Quyash jerdi i'si'tti'. Samal (ne qi'ldi'?) yesti. Yetikshi yetik (ne?) tikti. Suwshi' jer (ne qi'ladi'?) suwg'aradi'. Bali'qshi' (kim?) bali'q awladi'. Shi'mshi'qlar terkeke (nege?) qondi'.

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi ma'nisine qarap, wo'z worni'na qoyi'p, ga'p quran'.

1. Qosi'q, ayti'wdi', men, jaqsi' ko're-men.
2. Suli'w, No'kiste, sali'ndi', jaylar.
3. Balalar, baqshasi', awi'lda, bar.

U'Igi: Awi'lda balalar baqshasi' bar.

6-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirin'.

Qatti' ... yesti. Aspandi' ... basti'. ... jawdi'. Ko'p uzamay ... ashi'ldi'. ... dalada woynadi'q. ... u'yge keldim.

Kerekli so'zler: ku'n, bult, men, bizler, jawi'n, samal.

1. Ha'r bir ga'p ne tuwrali' ayti'lg'an?
2. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar yekenin ayti'p berin'.

7-shi'ni'g'i'w. Qawsi'rmani'n' ishin-degi ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli sorawlari'n tawi'p qoyi'n', ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Bizler mekteptin' bag'i'na (...) bardiq. Bag'da (...) miywe ag'ashlar (...) wo'sip tur. Bizler gu'belek (...) usladi'q. Terektin' (...) sayasi'nda dem aldi'q. Ko'rgenimizdi ata-anami'zg'a (...) ayti'p berdik.

Tiyisli sorawlar: ne? nenin'? qayda? qanday? nede? kimgе?

8-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'. Ga'ptegi so'z-lerge soraw qoyi'n', wolardi'n' wo'z ara baylani'si'n tabi'n'. Wonnан son' to'mendegi u'lgі boyi'nsha ko'shirin'.

1. Gu'lnara buzawg'a wot saldi'. 2. Buzaw qorag'a kirdi. 3. Sapar buzawdi' bayladi'. 4. Wospan kitap a'keldi.

U'Igi: Wospan ne qi'ldi'? Wospan a'keldi. Ne a'keldi? Kitap a'keldi.

9-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na ma'nisine qaray so'z tawi'p, ko'shirip jazi'n'.

Woqi'wshi'lar ... ketti. Woqi'wshi'lar ... keldi. Ag'am ... ketti. Ag'am ... keldi. Apam ... bardi'. Apam ... keldi.

U'Igi: Woqi'wshi'lar sayaxatqa ketti. Woqi'wshi'lar sayaxattan keldi.

Ko'p noqatti'n' worni'na tawi'p jazg'an so'zlerin'izge sorawlar qoyi'n'.

10-shi'ni'g'i'w. 98-bettegi su'wretke qarap, sorawlarg'a juwap berin'.

1. Tamara ne quwi'p ju'r?
2. A'liysher menen Salamat ne islep ati'r?
3. Woqi'wshi'lar nege qarap tur?

11-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerden ga'pler qurap jazi'n'.

Azamat, kombayn, traktor, paroxod, tasi'ydi', woradi', su'redi, aytadi', jer, ju'k, sali', qosi'q.

U'igi: Azamat qosi'q aytadi'.

Kombayn so'zinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

12-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdin' ma'nisine qarap ga'p quran'. Ga'p-lerdegı so'zlerdin' baylani'si'n ani'qlan'.

Paxta, bo'rtti, keldi, ju'weri, yegildi, quslar, terekler, ko'gerdi.

13-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'-na ma'nisine qaray tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

Bizler (nege?) ... mindik. Avtobusti'n' ishi (qanday?) ... yeken. Ag'am meni bali'q zavodi'na (ne qi'ldi'?) Ag'am menen (qayda?) ... qi'di'ri'p qaytti'q. Moynaqta sul'i'w (neler?) ... bar.

Kerekli so'zler: jaqsi', avtobusqa, jaylar, ali'p bardi', Moynaqqa.

14-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerden ga'p quran' ha'm wolardi'n' wo'z ara baylani'si'n ayti'p berin'.

Qoraz, u'yrek, samolyot, bu'lbu'l, ju'zedi, ushadi', shaqi'radi', sayraydi'.

§ 23. Noqat, soraw ha'm u'ndew belgisi.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi dawi'slap woqi'n'. Ha'r bir ga'pten keyin qanday belgi qoyi'lg'ani'n ayti'n'.

Bizler sabaqdan jaqsi' woqi'ymi'z. Klasi'-mi'z ji'lli' ha'm jaqsi'. Woqi'wdan keyin dem alami'z. U'yde sabaq tayarlaymi'z.

|| Xabar ma'nisin bildiretug'i'n ga'ptin' ||
|| aqi'ri'na **noqat** (.) qoyi'ladi'. ||

2-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin'. Ha'r bir ga'pten keyin noqat qoyi'n'. Noqattan keyingi ga'ptin' birinshi ha'ribin bas ha'ripten baslap jazi'n'.

Sali' suwda wo'sedi sali' paydali' yegin sali'dan gu'rish ali'nadi' gu'rishten ha'r tu'rli awqatlar tayarlani'ladi' sali'ni'n' sabani'nan qag'az islewge boladi' bizin' respublikami'zda sali' yegetug'i'n xojali'qlar ko'p ha'r ji'li' sali'dan mol zu'ra'a't ali'nadi'.

1. Bunda neshe ga'p bar?
2. Ha'r bir ga'p ne tuwrali' ayti'lg'an?

3-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

Bizin' qalani'n' ko'shelerinen ju'k ta-si'wshi' mashinalar, jen'il avtomobiller ha'm avtobuslar ... qalada mashinalar ko'beygen sayi'n, wolar sonsha tez ... ko'shede ju'riw qa'delerin buzi'wg'a ... ko'shede piyada ju'rgende soqpaqtan ... ko'sheden wo'terde «wo'tiw worni'» dep jazi'lg'an jerden ... avtobusqa mingende artqi' yesiginen ... tu'skende aldi'ng'i' yesiginen

Kerekli so'zler: ju'redi, qatnaydi', ju'rin', bolmaydi', wo'tin', tu'sin', minin'.

1. Ha'r bir ga'pten keyin noqat qo-yi'wdi' umi'tpan'.
2. Noqattan keyingi ga'ptin' birinshi ha'ribin bas ha'rip penen jazi'n'.
3. **Avtomobil, avtobus** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.
4. Bul so'zlerdi so'zlik da'pterin'izge jazi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Dawi'slap woqi'n'. Ga'ptin' keynine qanday belgi qoyi'lg'ani'n ayti'n'.

Aspandi' bult qapladi'. Jawi'n jawdi'.
Ku'n jarqi'rap ashi'ldi'.

- Sizler qayda bardin'i'z?
- Kinog'a bardiq.
- Mektepte ne boldi'?
- Ata-analar ji'ynali'si' boldi'.

|| Soraw ma'nisin bildiretug'i'n ga'ptin' ||
|| aqi'ri'na **soraw belgisi** (?) qoyi'ladi'. ||

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi soraw ma'nisin an'latqan ga'plerdi bir woqi'wshi', al woni'n' juwabi'n yekinshi woqi'wshi' dawi'slap woqi'n'.

- Sizler azanda saat neshede tura-si'z?
- Bizler azanda saat jetide turami'z.
- Mektepke saat neshede barasi'z?
- Mektepke saat segizde barami'z.
- Mektep do'gereginde ne wo'sedi?
- Mektep do'gereginde gu'l, terekler wo'sedi.
- Sabaqtan son' ne isleysiz?

— Sabaqdan keyin awqatlanami'z, dem alami'z, sabaq tayarlaymi'z, woynaymi'z, ata-anami'zg'a ja'rdem beremiz.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazı'n'.

1. Senin' qanday woqi'w qurallari'n' bar?

2. Menin' qaraqalpaq tili, matematika, woqi'w kitaplari'm bar.

1. Birinshi ga'p qanday ma'ni bildirip tur, woni'n' keynine qanday belgi qoyi'lg'an?

2. Yekinshi ga'p qanday ma'ni bildirip tur, woni'n' keynine qanday belgi qoyi'lg'an?

7-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Xali'qlar dosli'g'i' bekkemlensin!

Woqi'wshi'lar, miynetti su'yin'iz!

Quwani'shti', buyi'ri'wdi' bildiretu-
g'i'n ga'ptin' aqi'ri'na **u'ndew** (!)
belgisi qoyi'ladi'.

8-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi dawı'slap woqi'n' ha'm u'ndew belgisi qoyı'lg'an ga'plerdi tawı'p, ayti'p berin'.

Azanda yerte turi'p juwi'ni'n'. Aldi' menen qoldi' tazalap juwi'w kerek. Wonnan son' betti, moyi'ndi' juwi'wdi' yesten shi'g'arman'. Tis chyotkasi' menen tislerin'izdi ku'nde tazalap turi'n'! Juwi'ng'annan keyin taza su'lgı menen denen'izdi jaqsi'lap su'rtin'! Shash, ti'r-naqlari'n'i'zdi' wo'sirmey, waqti'nda ali'p turi'wdi' wo'zlerin'izge a'det yetip ali'n'.

§ 24. Ji'l dawami'ndag'i' materiallardı' ta'kirarlaw.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Woqi'w ji'li' tamamlani'w aldi'nda. Bizler ji'l dawami'nda sabaqtan sebepsiz qalmadı'q. Berilgen tapsi'rmalardı' wo'z waqti'nda wori'nladı'q. Sonli'qtan bizlerdi u'lgili woqi'wshi'lar dep ataydı'.

1. Woqi'wshi'lar tuwrali' ne ayti'lg'an?
2. Ha'r bir ga'p neshe so'zden quralg'an?
3. Ga'plerdin' birinshi so'zinin' da'slepki ha'ribi qanday ha'ripten baslanip jazi'lg'an?
4. Ga'ptegi so'zler bo'lek jazi'lg'an ba, ya qosi'li'p jazi'lg'an ba?

2-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'. Ha'r bir so'zdi bir-birinen aji'rati'p turg'an ha'riplerdin' asti'n si'zi'n'.

At — wot, al — wol, bol — bo'l, bez — biz, bel — bil.

Qar — shar, go'rek — gu'rek, qara — tara, yetek — yetik, terek — tirek.

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin'. Juwan dawisli' seslerdin' asti'n bir, jin'ishke dawisli' seslerdin' asti'n yeki si'zi'n'.

Azat sabag'i'nan jaqsi' woqi'ydi'. Wol azanda yerte turadi'. Woni'n' Qurbanbay degen u'kesi bar. U'kesin balalar baqshasi'na ali'p baradi'.

4-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdegi ko'p noqat-ti'n' worni'na tiyisli ha'ripti qoyi'p ko'shirin'.

Keshe D...wletbay ag'asi'na x...t jazdi'. Men dosti'ma xat j...zdi'm. D...rigu'l sen de qi'z apan'a xat jaz. Da'rigu'l D...megu'l menen bir klast... woqi'ydi'. Wolar ...depli woqi'wshi'lar.

A ha'm **a'** ha'ripleri qaysi' so'zlerde kelgenligin ayti'p berin'.

5-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'. **O** ha'm **o'** seslerinin' so'zdin' qaysi' buwi'nlari'nda jazi'lg'ani'n ayti'p berin'.

1. Woraqbay, Wo'tegen, Womar, Woraz, To'rebay. 2. Qol, dos, wol, qon'i'z, bol. 3. So'z, ko'z, wo'z, so'yle, ko'r, ko'mek.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin'.

Gu'limxan bizin' awi'lg'a qi'di'ri'p keldi. Wol xojali'q bag'i'na bardi'. Bag'da gu'ller wo'sip tur. Bizler gu'llerge suw

quydi'q. Xojali'g'i'mi'z ha'r ji'l sayi'n u'lken tabi'slarg'a yerisip kiyati'r.

U ha'm **u'** ha'ripleri bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirin'. So'zlerdi bir qatardan yekinshi qatarg'a wo'tkermelewge bola-tug'i'n jerine **defis** (-) qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

Balta, woraq, ketpen, qazi'q, yeshki, qozi', i'laq, tawi'q, paxta, sali', alma, kapusta.

8-shi'ni'g'i'w. To'mende berilgen so'zlerdin' ha'r qaysi'si'n bir ga'ptin' ishinde keltirip jazi'n'.

Suw, su'wret, suwi'q, woqi'w, ju'riw, Quwani'sh, ju'weri.

9-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi alfavit ta'rtibi menen ayti'p berin'.

Bali'q, adam, a'ynek, geshir, sali', g'az, yetik, qa'lem, da'pter, paxta, kitap.

10-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na adam atlari'n qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

... Genjemurat penen birge woqi'ydi'. Yekewinin' u'yi bir jerde. ... apasi' ... qa'lem sati'p ali'p berdi.

Adam atlari'na soraw qoyi'n'.

11-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'-g'i'n'.

Biyik jay. I'ssi' awqat. A'depli bala. Qi'-zi'qli' kitap. Won bes bala. Altı' da'pter. Segiz qawi'n. Jigirma bes woqi'wshi'.

Zatlardi'n' kelbetin ha'm sani'n bildi-retug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

12-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'-g'i'p, ha'reketlerdi bildiretug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

At kisneydi. Bu'lbu'l sayraydi'. Qoy man'i'raydi'. Qoraz shaqi'radi'. Pi'shi'q miyawlaydi'. Qi'rg'awi'l ushadi'. Bali'q ju'zedi. Qoyan sekiredi. Wo'rmekshi wo'rmeleydi.

Ha'reketti bildiretug'i'n so'zlerge qanday sorawlar qoyami'z?

13-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'p, wondag'i' so'zlerdin' wo'z ara baylani'si'n ayti'n'.

1. Sabaqtan keshikpen'. Klasqa mug'alimnen buri'n kirin'. Ta'nepiste klasta ha'm da'lizde juwi'rman'. Shawqi'm sali'p baqi'rman'. Partalarg'a si'zban'. Jaydi'n' diywallari'na, qapi'lari'na jazban'. I'las ayag'i'n'i'z benen mektepke kirmen'. Stollarg'a ha'm partalarg'a minben'.

2. U'yde apalari'n'i'zg'a ja'rdem berin'. To'seklerin'izdi ji'ynan'. Woqi'wdan bos waqi'tlarda taza hawada woynan'. Mashina ju'retug'i'n jolda woynaman'. Balalar menen uri'span'. Kiyimin'izdi i'laslaman'. Qoli'n'i'zdi' juwmay awqat jemen'. Kitaplari'n'i'zdi' taza uslan'. Birewdin' u'yine ruqsatsi'z kirme. Jasi' u'lkenlerge sa'lem ber.

TO'MENDEGI SO'ZLERDIN' JAZI'LI'WI'N BILIP ALI'N'

Abadan,	ka'rxana,	wo'simlik,	tog'ay,
abi'ray,	ka'sip,	wo'tkir,	to'sek,
alfavit,	kitap,	paroxod,	traktor,
artist,	ken'se,	pillekesh,	tramvay,
avtobus,	ko'mir,	piyaz,	tu'wel,
bag'man,	ko'pir,	poezd,	ulli',
bayraq,	ko'ylek,	raketa,	uya,
ba'ha'r	ku'ndelik,	rayon,	u'yiw,
bufet,	ku'shik,	retsiz	u'yrek,
buwi'n,	qant,	respublika,	u'mit
bu'lbu'l,	qi'yar,	ruqsat,	vertolyot,
bu'rkit,	qolg'ap,	ruqsatsi'z,	vokzal,
bu'gin,	qosi'q,	saat,	zu'ra'a't,
fabrika,	qoyan,	samolyot,	shabaq,
ferma,	la'blebi,	saya,	shag'ala,
gazeta,	la'gen,	sa'wle,	shaqi'ri'w,
gewish,	maqset,	si'yli'q,	shana,
xabar,	mashina,	si'yi'r,	shege,
xali'q,	ma'kke,	stol,	shi'bi'q,
xat,	metall,	taqi'ya,	shiyshe,
jari's,	miywe,	ta'rbiya,	chuma,
ja'ma'a't,	wo'pepek,	telefon,	chyotka,
ju'weri,	wo'nim,	televizor,	sho'lmeq,

MAZMUNI'

§ 1. Ga'p, so'z	3
§ 2. Ses ha'm ha'rip	9
§ 3. Dawi'sli' ha'm dawi'ssi'z sesler	14
§ 4. Juwan ha'm jin'ishke dawi'sli' sesler	19
§ 5. Buwi'n	23
§ 6. Wo'tkerme	27
§ 7. A ha'm A' ha'riplerinin' jazi'li'wi'	31
§ 8. O ha'm O' ha'riplerinin' jazi'li'wi'	34
§ 9. U ha'm U' ha'riplerinin' jazi'li'wi'	38
§ 10. I' ha'm I ha'riplerinin' jazi'li'wi'	41
§ 11. E ha'ribinin' jazi'li'wi'.	44
§ 12. Alfavit	47
§ 13. Ta'kirarlaw ushi'n sorawlar ha'm shi'ni'g'i'wlar	50
§ 14. So'z haqqi'nda tu'sinik	53
§ 15. Zatti'n' ati'n bildiretug'i'n so'zler	58
§ 16. Adam atlari'ni'n' jazi'li'wi'	63
§ 17. Qala ha'm jer-suw atlari'ni'n' jazi'li'wi'	65
§ 18. Zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n so'zler	68
§ 19. Zatti'n' sani'n bildiretug'i'n so'zler	75
§ 20. Zatti'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'zler.	78
§ 21. Ta'kirarlaw ushi'n sorawlar ha'm shi'ni'g'i'wlar	89
§ 22. Ga'p ha'm baylani'sli' so'ylew	93
§ 23. Noqat, soraw ha'm u'ndew belgisi.	99
§ 24. Ji'l dawami'ndag'i' materiallardi' ta'kirarlaw	104

O'quv nashri

Baymurat Qutli'muratov
Gu'lsara Qutli'muratova

ONA TILI

1-sinf uchun darslik

Qayta ishlangan o'n to'rtinchi nashr

Qoraqalpoq tilida

«Bilim» baspasi' No'kis — 2013

Redaktori' R. Paluaniyazova
Xudojnigi P. Xojametova, K.Reypnazarov, A.Ametov
Ko'rk. redaktori' I. Serjanov
Tex. redaktori' Z. Allamuratov
Operatori' N. Qaypbergenova, N. Saukieva

Licenziya: AI № 108, berilgen waqti' 2008-ji'l 15-iyul.

Original-maketten basi'wg'a ruqsat yetilgen waqti' 04.04.2013-ji'l. Ofset qag'azi'.
Formati' 70x90 $\frac{1}{16}$. «Pragmatika» garniturası'. Kegl 19. Ofset usi'li'nda basi'ldi'.
8,19 sha'rtli baspa tabaq. 7,97 yesap baspa tabaq. Buyi'rtpa № 13-142.
Nusqasi' 9680 dana.

«Bilim» baspasi', 230100. No'kis qalasi', Qaraqalpaqstan ko'shesi, 9.

«O'zbekiston» baspa-poligrafiyali'q do'retiwshilik u'yi.
Tashkent, «Nawayi'» ko'shesi, 30.